

El despoblat de Peguera (El Berguedà)

Una etnoarqueologia de la industrialització

Laia Gallego Vila

Grau d'Arqueologia

Universitat de Barcelona

Tutora: Queralt Solé i Barjau

RESUM

El poble de Peguera fou abandonat en el si d'un procés de canvi en que el capitalisme es consolidà territorialment absorbint de forma definitiva el sistema socio-econòmic tradicional. Aquest canvi sistèmic arribà de la mà de la industrialització, moment àlgid poblacional del poble, ocasionant una situació social i ideològica complexa. En aquest treball s'estudia, a partir de les restes arqueològiques, les formes d'expressió dels tres grups socials diferenciats en un moment de confluència previ a l'abandonament, a partir de la definició i l'estudi de tres tipus d'habitatge.

Paraules clau: Peguera, industrialització, etnoarqueologia, capitalisme, arquitectura, casa

ABSTRACT

The village of Peguera was abandoned within a process of change in which capitalism got territorially consolidated permanently absorbing the traditional socio-economic system. This systemic change came by the hand of industrialization, a moment of peak population, causing a complex social and ideological situation. This paper examines, from the archaeological remains, the form of expression of three distinct social groups at a time of confluence previous to the abandonment through the definition and study of three types of household.

Keywords: Peguera, industrialization, ethnoarchaeology, capitalism, architecture, household

ÍNDEX	pàg.
1 Introducció	2
2 Metodologia	4
3 Marc teòric	6
4 Context	12
4.1 Geogràfic	12
4.2 Històric	12
La industrialització al Berguedà	
Història de Peguera	
5 Anàlisi de l'arquitectura domèstica	20
5.1 Paisatge	20
5.2 Tipus d'arquitectura domèstica	21
5.2.1 Cases de pagès	22
Cal Gran	
5.2.2 Edificis Plurifamiliars de treballadors	27
Bloc A d'Els Pisos	
5.2.3 Cases Modernes	30
Casa Wagner	
6 Conclusions	33
7 Bibliografia	38

ANNEX

- A. Inventari d'estructures documentades
- B. Inventari de mines
- C. Fotografies
- D. Figures
- E. Plànols

1. INTRODUCCIÓ

El present treball tracta d'analitzar l'abandonament del poblat de Peguera, a l'Alt Berguedà, enmig d'un procés de canvi d'una societat rural camperola a una societat industrial a partir de l'anàlisi arqueològic de la materialitat romanent. L'estudi se centra en la documentació, l'anàlisi i la interpretació de les estructures d'hàbitat i la configuració del paisatge habitat des d'un punt de vista hermenèutic, a fi d'interpretar les diferents mentalitats inherents en la configuració de l'espai.

El present estudi, com a Treball de Fi de Grau que és, es planteja com un espai d'exposició de l'aprenentatge i el desenvolupament individual assolit durant els quatre anys cursats del Grau d'Arqueologia i com a examen de la validesa de l'alumne per tal de finalitzar l'estudi.

En aquest sentit, aquest treball tracta d'explorar, a partir dels coneixements obtinguts al grau d'arqueologia i l'aprenentatge autònom, la possibilitat de desenvolupament com a arqueòloga davant un cas i un context no treballat anteriorment, com a posta a prova dels coneixements obtinguts. També suposa una recerca dels límits de la interpretació arqueològica en un context etnoarqueològic, en que es coneix de forma prèvia a l'estudi diversa documentació, però al qual no s'ha realitzat cap estudi des d'un enfoc arqueològic. D'aquesta manera, el Treball de Fi de Grau es presenta com una avaluació doble: en primer lloc, personal, de tempteig de les capacitats interpretatives i de les sensibilitats arqueològiques -en el marc del que Felipe Criado defineix com a "intel·ligència arqueològica" (2012)- en un context determinat; i en segon lloc, teòrica, com a exploració del potencial interpretatiu de la nostra ciència social i humana. En aquest sentit, es sondegen les possibilitats d'interpretació que ofereix l'arqueologia davant de fenòmens complexos de canvi (en aquest cas en el context de la industrialització) i les relacions entre materialitat i societats humanes.

En aquesta línia, la industrialització suposa un context proper per al reconeixement i estudi del que s'ha convertit, per a les generacions dels últims trenta o quaranta anys, en una alteritat, la pagesia del món preindustrial. Tot i l'aparent proximitat "temporal", els canvis socio-econòmics i de mentalitat que comportà la industrialització -promoguda des dels sectors urbans- sobre el món rural causaren un decalaix important entre la societat prèvia i la resultant, que ha portat a la situació en la qual la societat actual (en el si de la postmodernitat) ja no es reconeix a sí mateixa en aquell món rural preindustrial, convertint-lo en una alteritat. El caràcter eminentment mecanicista i expansiu de

la industrialització suposa, a més, un pla idoni per a l'estudi des de l'arqueologia, ja que aquest fenomen portà implícita una revolució de la materialitat sense precedents, visible en l'explosió i la diversificació de la producció, la constant aparició de nous materials, la construcció... però també de l'explotació del territori i de la configuració espacial i paisatgística.

L'estudi d'aquest fenomen contemporani des d'un enfoc arqueològic (Criado 2012) suposa, alhora, una via per a la construcció d'alternatives a la “història oficial”. Aquesta darrera ha centrat el seu interès primordial en els aspectes econòmico-tecnològics del fenomen (Nadal 2012), quedant en un segon terme els socio-polítics -més explorat per historiadors dels moviments obrers contemporanis (Montaña 1991) o per antropòlegs (Terradas 1994)-, però de la qual han quedat gairebé absolutament fora els relats per part de les poblacions rurals locals, en molts casos absorbides per la industrialització -si bé comptem amb estudis (gairebé mai arqueològics) de la pagesia catalana (Cortés 2010, 2015), però generalment en moments anteriors a l'*impass* històric que aquí tractem-. L'essència democratitzant de la materialitat (i per tant de l'arqueologia), en termes de David González Álvarez (2007), permet ampliar el punt de vista de cara a tractar de descobrir l'impacte de tals canvis també sobre la població rural en la seva vessant social i cognitiva, més enllà de les explicacions sistèmiques -que generalment han comptat amb un punt de vista evolutiu, del progrés-. La superació de tals explicacions pretén doncs comprendre el que ja ens suposen a dia d'avui “*ordenes de pensamiento, formas de identidad personal y cultural diferentes*” (Hernando 1995).

El treball, doncs, té com a objectiu la comprensió i interpretació dels fenòmens socials, culturals i cognitius que es donaren a Peguera durant la industrialització i les causes del seu abandonament, a partir de l'anàlisi arqueològic de les estructures d'hàbitat dels diferents grups socials que confluïren en l'espai i el temps.

2. METODOLOGIA

La metodologia aplicada per a l'estudi etnoarqueològic de les estructures d'hàbitat pretén incorporar de forma interdisciplinària totes aquelles fonts susceptibles d'aportar informació sobre el context d'estudi a fi de construir una visió global però profunda dels fenòmens vinculats a la industrialització i l'abandonament del poble de Peguera.

El cos metodològic principal l'han conformat les múltiples visites de camp -precedides per l'estudi de documentació gràfica, fotografies antigues, fotografia aèria, mapes topogràfics i catàlegs del POUM i Pla Especial de Peguera- en les quals s'ha efectuat la documentació arqueològica de més de 30 estructures d'hàbitat (veure annex A). La informació extreta s'ha complementat amb entrevistes a Antònio Casòliva, nascut a Peguera que visqué a Cal Gran fins als 20 anys, i Ramon Soler, historiador local i especial coneixedor del Poble de Peguera i la industrialització al Berguedà així com novel·lista de l'obra "*Peguera. L'ànima d'un poble*" (2011), entre d'altres. Les fonts documentals consultades a l'Arxiu de Berga malauradament no han estat de massa ajuda donada la destrucció durant la Guerra Civil de gran part dels documents del municipi de Fígols, havent pogut consultar només registres de propietat anteriors a les dates del nostre estudi.

A partir de les dades obtingudes amb aquests treballs, s'ha portat a terme l'anàlisi de les estructures d'hàbitat documentades, discernint-ne 3 tipus d'habitatges dels quals s'han aixecat plantes¹ i s'ha aplicat un anàlisi espacial a nivell micro, que no s'ha pogut portar a terme de forma homogènia donada la mala conservació de les estructures en alguns casos. Aquest anàlisi pren referència de la proposta metodològica de l'equip d'arqueologia del paisatge del Instituto de Ciencias del Patrimonio (INCIPIT) del CSIC de Santiago de Compostela (Mañana, Blanco i Ayán, 2002; i Criado, 1999) i que s'ha complementat amb la utilització del programari especialitzat AGRAPH².

Per últim, en la interpretació d'aquests anàlisis s'ha fet ús de diversos treballs històrics, etnogràfics i antropològics sobre el context d'estudi -Peguera, la casa, la industrialització, etc.- entre els quals podem destacar els treballs etnogràfics de Maria del Agua Cortés (2010, 2015) sobre la masia al Berguedà i els referents a la indústria del carbó i a Peguera de Víctor Sallent (1984), Josep Noguera (1997), Carles Salmerón (1990) i Ramon Soler (1993). També s'han pres com a referent estudis

1 Per qüestions de continuïtat i coherència del text hem optat per presentar tota la documentació gràfica a l'annex, dividida en apartats que s'identifiquen amb les lletres A, B, C i D.

2 Manum, B.; Rusten, E.; Benze, P. AGRAPH, Software for Drawing and Calculating Space Syntax "Node-Graphs" and Space Syntax "Axial-Maps".

etnoarqueològics i etnogràfics d'altres contextos, principalment els treballs d'Alfredo González Ruibal sobre els despoblats fruit de l'emigració gallega (1998, 2003a, 2003b, 2003c), els de Pablo Alonso sobre la influència del capitalisme a les comunitats maragates (2009a, 2009b, 2013, 2014) i els de David González Álvarez sobre els Vaqueiros d'Alzada (2007, 2008a, 2008b, 2011).

3. MARC TEÒRIC

El present treball pot englobar-se en el si de la teoria post-processual, prenent un enfoc hermenèutic respecte la cultura material, és a dir, d'interpretació del significat de la materialitat més enllà del significant. En un context en que la recerca arqueològica ha deixat sovint de banda la significació per centrar-se en els aspectes més tangibles de les restes que s'analitzen, aquest estudi defensa una arqueologia com a ciència social, amb un retorn a la materialitat com a partícula integrada en les relacions socials i una revalorització de la seva capacitat comunicativa (González Ruibal 2003a). Així doncs, es revaloritza l'objecte arqueològic no com a fi, sinó com a medi per a l'estudi últim de les societats (Falquina, Marín i Rolland 2006), transcendent el descriptivisme de les característiques material-tecnològiques per entrar en el camp d'allò cognitiu.

En aquest sentit, són aquí centre d'interès les formes de representació i reproducció material de la dimensió social i mental del fenomen de la industrialització com a forma explicativa de les oposicions i els canvis en la cosmovisió dels grups socials implicats, més enllà de les explicacions al voltant del discurs hegemònic del progrés -centrat en aspectes tecnològico-econòmics-. Pretenem entendre el procés des de l'òptica dels grups socials implicats, de la multicausalitat, problematitzant un moment històric generalment positivitzat en favor del “desenvolupament”; però també pretenem reclamar la visibilitat del que ha estat també, en més o menys mesura, un canvi socio-cultural i un xoc sistèmic -el del món rural, tradicional, amb el món industrialitzat, modern-. L'especial significació de la materialitat en el si de l'expansió d'aquest nou món industrial i la simbologia relacionada amb el progrés com a superació de la ruralitat suposen un camp idoni per a la interpretació arqueològica de tals relacions culturals, per la qual cosa aquest és un estudi explícitament arqueològic, doncs atorga complet protagonisme a la materialitat (els objectes, el paisatge, les estructures, etc.).

El treball s'emmarca alhora, per cronologia i objecte d'estudi, en l'arqueologia contemporània i l'etnoarqueologia. En la primera pel marc cronològic d'estudi, d'entre finals del s. XIX a finals del s. XX, però també per l'estudi en part d'una societat moderna, industrial. En la segona, en els termes definits per González Ruibal (2003b) en que etnoarqueologia és aquella subdisciplina encarregada d'estudiar societats actuals de tipus preindustrial, que apliquem a l'estudi de la població rural local en tractar-la com una alteritat. Aquest autor amplia el concepte d'etnoarqueologia que entén aquesta com una ciència auxiliar de l'arqueologia, molt propera a l'etnografia i la pràctica antropològica, que

té com a finalitat última proporcionar analogies a l'arqueologia per tal d'explicar el passat a partir de l'anàlisi de determinades societats del present. González Ruibal (2003b) realitza, doncs, un gir post-colonial que qüestiona la dependència de l'etnoarqueologia i posa en valor la potencialitat en sí mateixa com a forma d'encarar-se a l'estudi d'una alteritat en totes les seves dimensions possibles -donat que generalment l'etnoarqueologia, en tractar amb societats actuals, compta amb múltiples fonts i contacte directe amb l'objecte d'estudi-, en contra de la unidireccionalitat de la interpretació històrica i a favor de la deconstrucció de la hegemonia del relat occidental (*ibid.*). Les àmplies possibilitats que ofereix la profusa documentació (fonts escrites, orals i materials) dels contextos etnoarqueològics entren en el camp de la *thick description* (*ibid.*), la “descripció densa”, per la qual el coneixement de les informacions concretes permeten transcendir la descripció bàsica per accedir a la interpretació de la complexitat social inherent en les estructures socials, les cosmovisions, les identitats, les estructures de gènere, etc. a les quals difícilment es pot accedir en contextos arqueològics. La complexitat que ofereixen aquests àmbits d'estudi, permeten a l'arqueòleg o arqueòloga experimentar en la interpretació d'allò intangible i dibuixar línies teòriques o metodològiques d'explicació de les relacions entre societat i materialitat, aptes per a la comparació (i no analogia) amb d'altres contextos arqueològics. També s'experimenten i es problematitzen les formes de comprensió de l'alteritat per tal de contribuir a la teorització i construcció de noves formes d'explicació de l'“altre” des d'allò propi (*ownness*).

En aquesta línia, és important remarcar que les alteritats no només es troben fora dels límits territorials d'Occident, sinó que dins els seus propis límits han existit -i encara existeixen en alguns casos- múltiples reductes d'alteritats que han estat generalment suprimides per l'expansió del model capitalista. Aquesta alteritat interna és la que identifiquem en el nostre cas d'estudi, en que estudiem a partir de l'etnoarqueologia el contacte i la interacció entre dues mentalitats -la tradicional o precapitalista i la moderna o capitalista- en el context rural de Peguera, com a zona en la que el capitalisme no incidí definitivament fins a inicis del s. XX i que ho féu en forma d'explotació industrial del territori promoguda per centres urbans. Aquesta nova definició del concepte d'etnoarqueologia és aplicada a la península pel mateix González Ruibal (2003a) als pobles gallecs de Terra de Montes, en que s'identifica una alteritat radicalment precapitalista, però també per d'altres com Alonso González a la Maragatería (2009a, 2009b, 2014) o González Álvarez amb els Vaqueiros d'Alzada a Astúries (2011, 2007, 2008a, 2008b, 2014).

La diferència principal que es presenta aquí en la utilització preferencial del concepte

d'etnoarqueologia enlloc del d'arqueologia contemporània, es deu precisament a la voluntat de posar l'accent en l'estudi d'una alteritat rural en un moment de canvi i contacte amb l'hegemonia industrial i capitalista. Així doncs, *“la clave de la etnoarqueología no se halla tanto en el presente como en la posibilidad de explorar al Otro en todas sus dimensiones (en todas las que le faltan a la arqueología)”* (González Ruibal 2003b), suposant una experiència per a l'arqueòleg o arqueòloga de cara a enfrontar-se a la interpretació de societats diferents (del passat o del present) evitant perspectives eurocèntriques i presentistes, per tal d'entendre-les en la seva diversitat i complexitat (Kus 1997). En aquest sentit, doncs, la contribució de l'etnoarqueologia a l'arqueologia és més aviat teòrico-metodològica que analògica o comparativa, ja que serveix de suport a l'hora de repensar les formes d'aproximació a les societats a partir de la seva cultura material. Exemples d'aquesta contribució a la reformulació teòrica o interpretativa són els treballs sobre gènere o identitat portats a terme per Almudena Hernando (2002, 2006) a partir de l'experiència etnoarqueològica, així com els de Mary Helms sobre els sistemes de comerç i intercanvi, d'Amos Rapoport sobre la configuració social de l'arquitectura, o d'Alfredo González Ruibal sobre mecanismes de resistència cultural (2003).

Per últim, cal remarcar una última aportació de l'etnoarqueologia, però no per això menys rellevant. En un món globalitzat, que camina amb velocitat cap a la homogeneïtzació de les cultures (en el sentit de sistemes vitals i socials), l'etnoarqueologia suposa una eina interessant per a la documentació dels pocs reductes poblacionals que encara evoquen el seu darrer respir. Per a molts arqueòlegs aquests seran la seva darrera oportunitat de tractar en primera persona amb l'alteritat, amb sistemes de vida diferents, heterogenis i alternatius a l'hegemonia capitalista (Hernando 2006, González Álvarez 2008b). La documentació exhaustiva d'aquestes societats és, al meu parer, imprescindible per al coneixement de la història de la humanitat, de la diversitat de formes humanes de relació, però també per l'arqueologia, donat que tracta amb un interlocutor doblement mut: que ja no existeix, no ens hi podem comunicar verbalment, i que ens és desconegut, ja que s'expressa materialment diferent. Dons, les formes de vida preindustrials que han desaparegut o desapareixen en la nostra península tenen la seva última oportunitat de ser conegudes en la seva complexitat en la gent gran que les sobreviu, i que són testimonis, no només de canvis socials, sistèmics, històrics, econòmics, etc., sinó d'un “canvi de món”.

L'objecte d'estudi del present treball, com hem dit, és la materialitat de l'espai construït, analitzat des d'un punt de vista hermenèutic. Altra vegada cal remarcar la capacitat comunicativa, i per tant el

potencial interpretatiu, de l'arquitectura com a part constitutiva de la cultura material. En aquesta línia, passarem a discutir a continuació el concepte d'espai sobre el que treballem, el paper social del paisatge, el valor de les estructures constructives i la importància simbòlica de l'hàbitat, la casa.

Lluny d'entendre el paisatge com un escenari inert sobre el qual es dona la vida, el conceptualitzem, en la línia de Felipe Criado (1999) com el *“producto socio-cultural creado por la objetivación, sobre el medio y en términos espaciales, de la acción social tanto de carácter material como imaginario”*. D'aquesta manera, el paisatge s'entén de forma relacional -per la seva configuració material i per la seva significació social-, té una dimensió física que és conceptualitzada, pensada, objectivada per les societats que hi viuen i modificada en funció de tal concepció. Es per això que les mentalitats són cabdals a l'hora d'entendre els paisatges construïts, ja que s'han de tenir en compte el termes en els quals cada cultura comodifica l'espai que habita.

Així doncs, les societats humanitzen l'espai físic en el que viuen (per mitjà, com hem dit, de la seva conceptualització i modificació), convertint el paisatge en un aspecte cultural. L'espai pensat i l'espai construït és una materialitat socio-cultural, i com a tal, comunica una sèrie de cosmovisions, mentalitats, ideologies, etc. interpretables i llegibles per les professionals de l'arqueologia (del paisatge). El gir hermenèutic, doncs, analitza la materialitat a partir de l'analogia textual, entenent la cultura material, i amb ella l'espai, com una forma de llenguatge que és llegible en funció del context. Tal com formula Umberto Eco (1974) en la seva semiòtica de l'espai, l'arquitectura és un sistema de signes, la forma i funció de la qual estan lligades a un sistema de codis, i que compta amb un simbolisme establert per convenció. Aquesta semiòtica és interpretada i reconfigurada pels individus que hi habiten; Eco estableix en aquest sentit dues funcions: la primària, denotativa, és allò per al que serveix o per al que ha estat construïda, i la secundària, connotativa, el valor simbòlic, els significats dels quals es nodreix. En aquest sentit, i aplicant els principis d'aquest autor, es realitza en aquest treball una classificació dels gèneres tipològics arquitectònics segons els tipus socials o els espacials a partir de l'anàlisi dels codis que estructuren la gramàtica espacial, la sintaxi (en que s'estudia l'estructura i la tipologia constructiva) i la semàntica (en que s'interpreta les característiques denotatives i les connotatives). Es remarca en el treball la retòrica inherent en l'arquitectura com a materialització de les diferents cosmovisions que entren en contacte durant la industrialització, que suposa l'absorció definitiva del món tradicional preindustrial per part del món capitalista -en un sentit ple, industrialitzat, modern-, entenent que tota estructura té la seva vessant funcional i la seva vessant simbòlica configurada pel que Sánchez Pérez (1990) defineix com *“el arte de escribir en el espacio”*.

A partir d'aquests supòsits teòrics s'aplicaran en el treball anàlisis espacials sobre les diverses estructures d'hàbitat conservades a Peguera, fonamentats en la semiòtica de l'espai. La teoria i metodologia aplicada ha estat definida per Xurxo Ayán, Rebeca Blanco i Patricia Mañana (2002, 2003) dins una subdisciplina més àmplia de l'arqueologia anomenada "Arqueotectura". Aquesta, com hem introduït, es basa en la concepció que l'espai és un producte de la racionalitat humana, i que com a tal, és pensat; tal com diu Rapoport, "*environments are thought before they are built*" (Pearson, 1994). Però no és un aspecte estàtic sinó dinàmic, que configura i alhora és configurat per la societat: "*spatial structure is now seen not merely as an arena in which social life unfolds, but rather as a medium through which social relations are produced and reproduced*" (Gregory i Urry a Pearson, 1994). Així doncs, "*the house not only embodies personal meanings but also expresses and maintains the ideology of prevailing social orders*" (Duncan a Pearson, 1994), de manera que l'arqueologia té la potencialitat de desentranyar a partir de l'anàlisi d'aquestes estructures "*la lógica no visible de un espacio arqueológico que conocemos de forma fragmentada*" (CRIADO, 1999).

Aquesta disciplina s'ha aplicat sovint a l'estudi de les cases, enteses com a reflex de l'organització de la societat, amb l'objectiu d'intuir relacions socials internes, o familiars, i d'aquestes amb l'exterior. Aquests estudis, sota la denominació de *Household Archaeology*, encunyada per Wilcj i Rathje, ja acumulen un llarg recorregut en l'arqueologia anglosaxona, però encara no compten amb massa seguidors a casa nostra (Bermejo 2009, Criado 1999, Ayán 2012). L'objectiu de tals treballs és la superació de les interpretacions ecològiques sobre la casa, que l'explicaven en funció d'ímputs ambientals i respostes tecno-econòmiques, sumant a tals explicacions els factors socio-polítics i culturals, promovent una interpretació multicausal, holística. En aquest sentit, s'entén que les estructures d'hàbitat són quelcom més que estructures materials, són fenòmens culturals bàsics que han estat definits per mitjà del pensament -social i culturalment condicionat- (Mañana, Blanco i Ayán, 2002); d'aquesta manera les estructures responen a una acció de domini sobre una realitat que és pensada, domesticada i antropitzada. Els espais domèstics representen doncs, segons Rapoport, "*medios no verbales de comunicación de primer orden en la conformación y transmisión de los valores culturales de una comunidad*" (1990 a González Álvarez 2008b). L'arquitectura és en la seva essència "*la manipulación antrópica de un espacio dado mediante técnicas constructivas que varían a lo largo del tiempo atendiendo a factores sociales, culturales y económicos*" i com a tal, suposa una eina de construcció d'una realitat social determinada (de manera conscient o inconscient) i un instrument d'acció social per el qual es pot exercir una imposició simbòlica de

determinats esquemes d'organització social i formes de coerció -com per exemple Alonso González interpreta en relació a les estructures de gènere a la casa maragata (2009b) o Falquina *et alii* en el model de repressió franquista al destacament penal de Bustarviejo (2010)-.

Les potencialitats interpretatives que ofereix l'arquitectura i l'urbanisme davant l'enfoc fenomenològic permeten doncs documentar diferències en l'ordre social i la mentalitat, així com desxifrar relacions entre casa i identitat, gènere, posició social i mentalitat. En aquest sentit, els *Environment Behavior Studies* tracten de documentar “*las formas en que la configuración espacial de los entornos construidos se relacionan con la conducta o los principios culturales de los seres humanos*” (Bermejo 2009) a partir de la *space syntax*, que analitza la relació i organització entre estructures, així com l'accessibilitat, la mobilitat, la permeabilitat i la percepció que ofereixen aquestes en la seva interacció amb l'ésser humà.

4. CONTEXT

4.1 Geogràfic

El despoblat es troba situat a la Vall de Peguera, amb una llargada aproximada de 3 km, limitant pel nord amb la serra dels Rasos de Peguera (2067 m) i pel sud amb la Serra d'Ensija (2307 m). Peguera, amb coordenades UTM X 398528.0, Y 4668289.0, es troba situada a l'extrem sud-oest del terme municipal de Fígols, a l'Alt Berguedà; sempre ha estat considerat un poble -en alguns casos més rellevant que el propi Fígols- tot i no haver estat mai administrativament independent (veure annex E).

A nivell geològic el poble es troba en una conca lignítifera formada en un estret sinclinal que creua la zona tectònica sud-pirinenca. Les característiques orogràfiques del terreny són abruptes amb forts pendents a banda i banda de la vall, que contrasten amb les zones de pastura i dels nuclis habitats, que són relativament plans, amb inclinacions suaus -a excepció de les crestes que es troben al mig de la vall, com és el cas del Roc de Peguera- (fig. C 3). Pel que fa a la hidrologia Peguera compta amb un riu del mateix nom, que s'estén al llarg de la vall fins a desembocar al riu Llobregat i que és alhora alimentat per múltiples torrents. Les condicions de l'indret són determinades per abundants precipitacions i estius frescos i curts en el marc d'un clima mediterrani prepirinenc, que afavoreixen una vegetació conformada principalment per boscos de pi negre i roig, fagedes i matolls de boixeda i ginebró i pastures. (Cerdán 1994)

Concretament, Peguera es divideix en tres zones de població: una situada a l'extrem est de la vall en la qual es troben Els Pisos a prop de 1490 m d'altitud; el nucli del poble, situat a l'empar del Roc de Peguera a uns 1640 m; i entre aquests dos, es troba la zona on es localitza la Cantina i masos dispersos.

4.2 Històric

La industrialització al Berguedà

La industrialització a Catalunya fou precedida per un important desenvolupament econòmic lligat

les indïanes del s. XVIII, de les quals es produïa una gran exportació i que evolucionarien al s. XIX en filadores mecàniques accionades amb vapor, substituint la feina manual i l'artesanïa i produint un fort augment de la producció. Al Berguedà, la represa econòmica que suposà el desenvolupament del tèxtil respecte els segles anteriors d'epidèmies i inestabilitat permeteren superar l'agricultura de subsistència i dels masos rònecs. En aquest context es produí la primera revolució industrial catalana, que començaria a l'inici del segon terç del s. XIX a través del carbó com a recurs energètic. Aquest, però, fou escàs i de mala qualitat al territori català, per la qual cosa s'importava en gran mesura de la conca minera d'Astúries i d'Anglaterra -més d'un 80% del carbó consumit segons Nadal (2012)-. Tot i l'escassa competitivitat que oferïa el cost d'extracció, s'explotà el lignit (carbó de tercera qualitat) present a l'Alt Berguedà per a l'abastiment de les indústries properes. El ferrocarril es desenvolupà lligat a aquestes explotacions com a mitjà de transport del combustible, a partir de les xarxes viàries que s'havien habilitat amb anterioritat en motiu de la mobilització de tropes de les guerres del s. XIX (Pla de Carreteres de 1848). Al Berguedà el ferrocarril Manresa-Berga fou una concessió del 1881 que prengué com a referent el traçat de la carretera de 1864 construïda en motiu de la inestabilitat de les Guerres Carlines (Noguera 1997). L'energia hidràulica i l'aprofitament dels rius tingueren però un paper especialment rellevant en la indústria tèxtil catalana (especialment nombrosa al llarg del Llobregat), en que es combinava sovint la força de l'aigua amb la combustió del carbó. Aquestes indústries s'organitzaren sovint en colònies industrials per a la centralització de la mà d'obra i els recursos.

Aquesta primera industrialització no s'estengué pel territori fins ben entrada la segona meitat del s. XIX, en que les comarques de la província de Barcelona prengueren part del procés per tal de proporcionar recursos (com és el cas de l'Alt Berguedà amb el carbó, o el de Cardona amb la sal), o bé desenvolupar indústries. Segons Nadal (2012), a la dècada de 1890 es desenvolupà la segona industrialització a Catalunya, caracteritzada pel desenvolupament de l'electricitat, el motor d'explosió i la indústria química, tot i que no penetrà en el territori fins ben entrat el s. XX. La diversificació que suposà l'electricitat rellevària la importància de la màquina de vapor (i per tant, del carbó), superant les dificultats de la dependència energètica exterior. Així doncs, es realitzà un canvi de rol a primer terç del segle s. XX arran de la necessitat de recursos energètics i armament causada per la Primera Guerra Mundial, per la qual Catalunya abastí el països que anteriorment li haurien proporcionat els recursos energètics per al seu desenvolupament. A l'Alt Berguedà, important nucli carboner, aquest canvi es percebé en el trasllat de la dependència energètica del carbó -hauria produït durant els anys 40 anualment una quantitat de 275.000 tones de lignit (Nadal

2012)- i la força hidràulica a l'energia elèctrica que produiria la central tèrmica de Cercs.

La Guerra Civil i la postguerra, sumades a la crisi dels anys 30, suposaren a continuació un fort cop a la indústria. L'any 1936 es publicà el Decret de col·lectivitzacions i control obrer d'indústries i comerços per part de la Generalitat, que redreçà la producció cap a l'armament, desproveint els mercats dels quals participava la indústria catalana. La política autàrquica del règim franquista de postguerra, amb una manca absoluta d'inversió, condemnà el futur de gran part de la indústria espanyola, que en alguns casos no es recuperaria mai de la guerra. Durant la segona meitat del s. XX es produí una recuperació important de la potència industrial, però fou reformulada amb un essencial centralisme dels recursos a la capitalitat de Barcelona, que absorbí la independència econòmica de la que prèviament havien gaudit moltes zones industrials catalanes -com havia estat l'Alt Berguedà amb el tèxtil-.

El nou sistema capitalista dels béns de consum industrials consolidà les diferències socials a partir del sorgiment de la burgesia, amb capital d'inversió i control econòmic, i el proletariat, treballadors i treballadores fabrils que es veien remunerats per la força de producció aportada. Les condicions explotadores de treball, amb jornades laborals d'entre 12 i 14 hores, els salaris, el treball infantil, la absoluta manca de drets laborals i el desempar davant els empresaris conduïren a revoltes i organització obrera per a la defensa dels drets del proletariat enfront dels interessos de la burgesia. La migració a les zones industrials (principalment a les ciutats) afavorí l'aprofundiment de les diferències entre món rural i món urbà, facilitant el despoblament del primer i la saturació del segon, al qual s'afegiren les importants onades migratòries de zones rurals empobrides d'Espanya.

El canvi socioeconòmic que produí la industrialització, amb les seves explotacions, fàbriques, colònies i transports, suposà al seu torn una allau que transformà sense precedents el paisatge causant cicatrius irreversibles a grans extensions de territori -donat l'abast exhaustiu de la industrialització-, tot i que amb posterioritat es centralitzaria a les zones urbanes.

Història de Peguera

El poblament de l'indret pren els seus orígens en la torre forta del s. XI situada damunt del Roc de Peguera, com a punt de control del territori dominat pel llinatge del mateix nom. El topònim sembla

derivar de l'explotació de la pega dels pins segons diverses fonts³, però no s'ha pogut constatar arqueològicament fins al moment la presència de cap peguera en l'àmbit del municipi de Fígols. Tot i la manca de constatació arqueològica, les fonts apunten a l'existència d'un petit poblament medieval relacionat amb la torre forta als peus del Roc de Peguera. Al s. XV el territori passaria a formar part de la jurisdicció de la Baronia de Pinós (1448) acompanyat d'un augment poblacional efímer que ascendiria, juntament amb Fumanya, als 33 focs, però que descendiria a 5 focs durant el s. XVI (Sallent 1984).

El poblament oscil·laria durant època moderna en funció de l'explotació econòmica, fonamentada en l'agricultura i la ramaderia. Al s. XVII la inestabilitat produïda per les epidèmies, la migradesa i el bandolerisme tindrien un fort impacte sobre la població de l'indret. Al s. XVIII però, l'aposta per la diversificació del conreu (amb la incorporació de la patata i el blat de moro als habituals cultius cerealístics de secà) en conjugació amb la ramaderia repercutí en una recuperació econòmica que afavorí un augment poblacional que ascendiria als 174 habitants entre els pobles de Peguera i Fumanya (Cerdán 1994, Sallent 1984, Salmerón 1990). Fou durant aquest període quan es construïren alguns dels habitatges que avui dia podem observar, enrunats, a Peguera.

En aquest moment preindustrial el sistema econòmic era domèstic, es basava en una agricultura i ramaderia de subsistència, amb poc comerç -que era realitzat pels mercaders del poble, o bé per l'arribada de compradors de fora al poble-. L'agricultura es fonamentava en la patata, sobretot de llavor, però també en el blat, els pèsols, el blat de moro i hortalisses diverses. Pel que fa a la ramaderia, cada família comptava amb un reduït nombre d'animals; la vaca representava una figura important, que era complementada amb porcs, cabres i gallines.

No fou fins a mitjans del s. XIX quan aquest món rural començà a canviar per la influència de la industrialització. L'explotació industrial (principalment tèxtil) del Llobregat comportà una recerca de recursos a l'entorn que resultà en una forta explosió demogràfica que canviaria dràsticament el paisatge i la vida dels seus habitants. L'any 1860 el ferrocarril de tracció animal, també anomenat tramvia de la sang, arribà a Peguera lligat amb l'explotació de la fusta. Però no fou fins a finals del s. XIX que es realitzaren les primeres concessions mineres a particulars per tal d'abastir les màquines de vapor de les fàbriques properes (Salmerón 1990). De les mines se n'extreia ciment i lignit, un carbó de tercer ordre de qualitat que sovint es conjugava amb el carbó vegetal obtingut a partir de les carboneres, per tal d'aprofitar-ne l'energia. El primer empresari a explotar el carbó de

3 Ramon Soler, entrevista realitzada per l'autora el 3 de maig a Peguera. Antònio Casòliva, entrevistes realitzades per l'autora els dies 20 de març i 10 de maig a Vallcebre i Peguera. A partir d'aquí es farà referència a aquestes entrevistes amb la fórmula "Font Oral".

Peguera fou Climent Casellas i Casafont l'any 1895 a la mina Virgen de Corbera (nº 960) a la que ràpidament afegiria les mines Francisca (nº 1111), Micaela (nº 1260) i Clemente (nº1292) (per l'inventari de les mines de Peguera veure annex B). La inauguració l'any 1904 dels Ferrocarrils Catalans entre Manresa i Guardiola impulsaren definitivament la mineria de la zona, causant una allau de peticions concessionàries d'empresaris de nuclis urbans, principalment barcelonins; arran d'aquest fet, l'any següent fundà la Societat Mercantil Regular Col·lectiva Viladach y Compañía, també anomenada Minas de Peguera, de la qual prendria part Fortià Moreta i Raurell (Noguera 1997).

A partir de l'any 1910 la societat inversora Pedro Oromí y Compañía -documentat també com a Germans Arumí S.L.- promocionaria la construcció de ferrocarrils i aniria prenent el relleu a l'anterior societat mercantil fins la compra, l'any 1915, dedicant-se a l'explotació de carbó, ciment i fusta, a les quals aniria relacionant tot un complex industrial que inclouria també un forn de ciment i una teuleria (Soler 2011, Font Oral). Fou sota el domini de Germans Arumí S.L. que Peguera patí el major desenvolupament, tant pel que fa a la modernització de les comunicacions (amb la construcció d'un ferrocarril automotor de 9100m entre Cercs i Peguera per al transport en vagonetes del carbó i del primer telefèric per al transport de la fusta accionat per una màquina de vapor) com de l'explotació industrial, que centrà en la fusta del bosc de Moripol (Gòsol), a la qual cosa s'ha d'afegir l'arribada de llum elèctrica per a alguns punts del poble. (Salmerón 1990)

El fort dinamisme econòmic produït per la ràpida industrialització de la zona facilità la immigració, provinent sobretot de zones rurals espanyoles com Andalusia, Aragó o el País Basc (Montaña 1991 i Font oral El Peguera). Aquesta realitat és constatable amb les xifres amb que comptem de les primeres dècades d'aquest segle s. XX, les quals documenten la presència de 379 habitants entre els pobles de Peguera i Fumanya (Sallent 1984), dels quals 28 treballarien per l'empresa Arumí a Peguera. La població nouvinguda s'ubicà en petits blocs de vivendes tan a la Colònia de la Vall -on s'hi trobava la residència de la família d'empresaris- com als blocs coneguts com Els Pisos. Tals habitatges eren en la seva totalitat propietat de la família Arumí, de la mateixa manera que molts dels masos del poble, que eren llogats als anomenats “barracaires” a canvi d'una part del sou i de la producció agrícola i ramadera. D'altra banda, hi havia una sèrie de propietaris individuals, coneguts com a “campmesats” que, tot i mantenir sovint relacions laborals amb els empresaris industrials, mantingueren en el seu nom el respectiu habitatge fins l'abandonament. (Soler 2011, Font Oral)

A partir de finals dels anys 20, l'empresa, ara sota el nom de Serchs S.A., prioritzà l'explotació de la

fusta en detriment del carbó degut a l'esgotament progressiu del mineral més accessible (és a dir les vetes més exteriors) i l'escassa rendibilitat que suposava la seva extracció; aquest fet comportà al seu torn l'abandonament de la producció de ciment, ja que aquest s'extreia vinculat al carbó. Les mines foren doncs paulatinament abandonades fins al tancament de la totalitat de l'explotació, la qual cosa conduí a la caiguda en desús del ferrocarril Cercs-Peguera que transportava tal material (Salmerón 1990). D'altra banda, l'explotació forestal aprofità l'auge de l'obertura de mines en les poblacions veïnes, com és el cas de Cercs, per tal d'abastir la demanda de fusta per a l'apuntalament de les mines, entre d'altres vendes. Els telefèrics construïts per l'empresa Arumí suposaren en aquest sentit un punt clau per a la cobertura de l'ingent subministrament. Germans Arumí S.L. fou la primera societat a instal·lar un règim pròpiament industrial a Peguera en el qual, a més de l'explotació dels recursos i la construcció de comunicacions dins un sistema de producció industrial a mitjana escala -formada per una teuleria i un forn de ciment a Peguera (fig. C 39), a més d'una petita fàbrica tèxtil a Vilada i una serradora a Cercs-, comptava amb una petita colònia, la Colònia de la Vall, i la propietat de grans extensions de terrenys entre les quals, com hem apuntat, incloïa gran part dels masos del poble, exercint un domini sobre la població de Peguera a mig camí entre la pagesia dependent i el sistema de colònia industrial pròpiament dit. (Soler 2011)

L'any 1931 José Enrique de Olano y Loyzaga, Comte de Fígols, comprà la totalitat de les propietats de Germans Arumí S.L a Peguera, sota l'empresa Carbones de Berga S.A., constituïda el 1911 al berguedà comptant amb la concessió de la via fèrria berguedana i diverses mines, terrenys i propietats a la comarca. En el context esmentat anteriorment d'abandonament de l'explotació minera de Peguera, el nou propietari continuà incrementant l'explotació forestal i s'encarregà de regir les finques i llogar pasturatges.

Els anys següents foren socialment convulsos al Berguedà en els quals Cercs prengué un paper important, mentre Peguera en restà relativament al marge. Les dures condicions de treball juntament amb el sistema de control propi de les colònies industrials, portaren els miners de Carbones de Berga S.A. a organitzar-se políticament. Aquests, liderats pels treballadors de Sant Corneli (Cercs), acabarien declarant-se en revolta social el gener de 1932 organitzant-se en milícies, formant un comitè per al control de la producció a partir de la col·lectivització de la mina i constituint una comuna. La proclamació del comunisme llibertari acabà amb una forta repressió per part de l'exèrcit de la República. A Peguera d'aquests fets només en prengueren part alguns habitants de la Colònia de la Vall, sovint immigrants d'altres zones de l'estat que havien comptat amb major formació

política, mentre els pagesos peguerencs en restaren aliens.

Durant els anys següents la conflictivitat social continuà candent, i el juliol de 1936, amb el fracàs del cop d'estat i l'inici de la Guerra Civil, es produí una crema de diverses esglésies de Fígols i Vallcebre; a Peguera les estàtues dels sants foren cremades i la campana, robada (Montaña 1991, Font Oral). Durant la Guerra Civil l'impacte social del conflicte a Peguera fou esmorteït per l'aïllament de la seva població, tot i que segons font oral avions franquistes bombardejaren la zona, sense causar cap mort. La guerra afectà principalment la població masculina, ja que diversos homes hagueren de deixar els seus oficis per tal d'anar al front a defensar la República -tot i que molts entrarien a treballar a les mines per tal de lliurar-se'n-. L'empresa Carbones de Berga S.A. fou expropiada el mateix any per part del Govern de Catalunya degut a la seva potencialitat com a font d'energia per a la indústria de guerra.

Als darrers anys de la Guerra Civil arribaren nens refugiats de Madrid i Màlaga a les zones rurals del Berguedà, com és el cas de Peguera, ja que es consideraven indrets segurs, essent acollits en diversos masos per part dels locals (Montaña 1991). Finalment, a inicis de febrer de 1939 les tropes franquistes entraren a les localitats de municipi de Fígols sense oposició; poc després l'empresa fou retornada als antics propietaris (Serra 1993), els quals invertiren en gran mesura en modernitzar les instal·lacions. A Peguera, però, Olano manà l'any 1942 el desballestament definitiu del ferrocarril que comunicava el poble amb Peguera ja que tal infraestructura ja no realitzava la tasca de transport del carbó degut a l'aturada, anys abans, de la mineria a Peguera (Salmerón 1990). Durant la postguerra, la zona de l'Alt Berguedà comptà amb una especial presència dels maquis, la resistència guerrillera organitzada contra la dictadura franquista. En aquest sentit, cal destacar l'origen peguerenc d'un dels darrers maquis, Ramon Vila i Capdevila, més conegut com a Caracremada, que nasqué segons determinades fonts a Cal Perón (Clarà 2002), segons d'altres a el mas de la Font del Pi (Font Oral).

Als anys 50 a Peguera es documenta la presència de 70 habitants dels quals 30 serien persones immigrades. A partir d'aquesta dècada la despoblació fou radical, arribant als 26 habitants l'any 1960 i, en tansols 5 anys més, només restaren 3 habitants. Finalment, l'any 1968 tancava l'última casa, Cal Penjorell i poc després es dessacralitzaria l'església de Sant Martí, acabant simbòlicament amb la vida de Peguera (Sallent 1984, Font Oral). La absoluta celeritat de tal procés l'atribueix El Peguera (Font Oral) a l'endarreriment en la modernització del poble respecte les poblacions limítrofes i l'aïllament -ja que no s'havien fet més esforços per a l'establiment d'una xarxa de

comunicacions estable a Peguera, deguda la falta de rendibilitat una vegada explotada-, però sobretot a la promoció dels propietaris de la zona, la família Olano, de cara a alliberar els espais habitats i les petites propietats i prescriure els drets d'ús i de pas dels pegue resos. Aquesta família, doncs, oferia als pegueresos habitatge i ocupació en altres indrets, facilitant el despoblament.

L'empresa Carbones de Berga S.A. i les seves propietats foren finalment venudes l'any 1969 a FECSA, la qual construiria i posaria en funcionament la Central Tèrmica de Fígols, a Cercs (Serra 1993).

Peguera restà abandonada, convertint-se ràpidament en un munt de runes degut a la demolició de diversos edificis per part dels propietaris amb la intenció d'evitar-ne la tributació i de vendre'n les teules (Font Oral). L'única zona que es mantingué en bon estat i en actiu fou el conjunt d'edificis de la Cantina, que s'emprà entre 1956 i 1978 com a espai per a la realització d'unes Colònies d'Estiu per a nens i nenes organitzades per la Parròquia de Fígols i el bisbat de Solsona i dirigides pel mossèn Víctor Sallent (fig. C 28).

A partir de la finalització d'aquestes colònies, el poble, a més de zona de pasturatge, esdevingué molt famós entre les rutes excursionistes degut a la seva situació en un paratge natural únic i el caràcter romàntic que li conferien les ruïnes (Pujadas 1987). Es convertí, doncs, en un indret especial de confluència pel que passaren -i encara ho fan- gran quantitat de persones que inequívocament contribuïren d'una manera o altra a la degradació de les estructures. L'any 2003, els terrenys de Peguera foren venuts a Butti Bin Maktoum Bin Juma al-Maktoum, un xeic àrab que portà a terme la planificació d'un complex hotelier d'alta categoria. El projecte causà un fort rebuig per part de la població de la zona, que s'organitzà ràpidament per aturar-lo, creant la plataforma Salvem Peguera (web [salvem Peguera](http://salvempeguera.blogspot.com.es/)⁴). Actualment sembla que el projecte resta en expectativa a possibles inversors (Font Oral).

4 <http://salvempeguera.blogspot.com.es/>

5. ANÀLISI DE L'ARQUITECTURA DOMÈSTICA

Per al desenvolupament de l'anàlisi de les dinàmiques socials i ideològiques a partir de finals del s. XIX a Peguera, estudiem a continuació els canvis en la configuració de l'espai a partir de la transformació paisatgística de la industrialització i els canvis en la concepció de la casa. Així doncs, en primer lloc tractarem la manera en que la materialitat de l'espai forma part de la imposició de la industrialització sobre el paisatge rural de la Vall de Peguera i com aquesta, segons defensem, és un tema central en el canvi sistèmic. En segon lloc, l'anàlisi de les estructures d'hàbitat que s'han pogut documentar a l'àrea i la interpretació semiòtica de la seva espacialitat permetran definir tres tipus d'hàbitat, que respondran a tres concepcions socials, econòmiques i ideològiques sobre la casa. L'estudi etnoarqueològic es basarà doncs en les bases teòriques presentades anteriorment i en la proposta metodològica de l'equip d'arqueologia del paisatge del Instituto de Ciencias del Patrimonio (INCIPIT) del CSIC de Santiago de Compostela (Mañana, Blanco i Ayán, 2002; i Criado, 1999).

5.1 Paisatge

Partint de la concepció del paisatge com a producte socio-cultural, entenem que les profundes transformacions que ha patit la Vall de Peguera com a conseqüència de la industrialització han d'haver tingut necessàriament, no tansols un substracte ideològic i uns objectius econòmics, sinó també un impacte determinant en la societat que hi habità.

Per a analitzar tal transformació, presentem en primer lloc el paisatge preindustrial. El tipus de vida de les comunitats pageses de l'entorn aplicava un sistema econòmic ecològic sobre el territori, és a dir, que l'explotava dins els seus límits ecològics per tal d'assegurar-se l'abastiment a llarg termini. Aquest tipus de relació amb el territori anava acompanyada d'una no menys important vinculació, si es vol emocional, amb l'entorn natural que afavoria un tipus de modificació antròpica relativament harmònica amb el paisatge: edificacions integrades al medi, petita protoindústria generalment no permanent, horts, tancats per al ramat, aprofitament de la neteja dels boscos per a l'abastiment de fusta, etc. Les vies que comunicaven Peguera amb la resta de poblacions estaven protagonitzades per camins per al trànsit a peu o animal resseguint les valls. El poblament, disgregat al més típic model tradicional rural de muntanya (Alonso 2009a, Cortés 2010) s'escampava sense destacar al llarg de la vall, i el petit nucli del poble estava format per cases agrupades orgànicament, sense aparent ordenació -com apunta González Ruibal, "*el paisaje tradicional es orgánico, asimétrico*

formalmente (simétrico socialmente), aparentemente desordenado” (2003b)-.

L'arribada de la industrialització, com abanderament del capitalisme ple, trasbalsà profundament la comunitat rural de Peguera i la seva forma de vida, i amb ella el paisatge. L'explotació econòmica dels recursos miners i forestals del territori trencà la sostenibilitat del sistema econòmic anterior; la relació del capitalisme amb el territori passà per l'apropiació dels seus recursos i, per tant, la seva explotació econòmica fins l'esgotament. Sota aquesta mentalitat, els promotors industrials obriren mines, talaren boscos i construïren habitatges, oficines, fàbriques, ferrocarrils, telefèrics, etc. modificant rotundament el paisatge, com podem observar en diverses fotografies antigues (fig. C 1, 7, 23, 27, 36, 39). La “sobreantropització” que suposà la industrialització al territori es fa fortament palesa en el seu abandonament, després del qual el bosc envaí tot l'àmbit que havia estat ocupat absorbint de forma salvatge i amb una rapidesa sorprenent els testimonis del “progrés”.

5.2 Tipus d'arquitectura domèstica

Per a l'estudi del període que s'inicia amb la industrialització a Peguera i que acaba amb el seu abandonament, analitzem les diverses estructures d'hàbitat documentades a fi de discernir en elles les diverses procedències, maneres de viure i mentalitats que s'hi reproduïen i que formaren part de la complexitat d'un fenomen de canvi sistèmic i econòmic, però també social, migratori i territorial. A partir de les dades etnoarqueològiques obtingudes -del treball de documentació arqueològica de camp, les fonts orals, les fonts escrites i les fotografies antigues- establim 3 tipus d'habitatges en funció del seu anàlisi formal (conjugant forma, distribució, característiques constructives, organització espacial, funció social, patró d'emplaçament, etc.), que respondran de forma última a tres conceptes diferents de llar.

En l'anàlisi formal distingim doncs entre la totalitat de les estructures d'hàbitat documentades tres formes bàsiques diferents (en el sentit del que defineixen Mañana, Blanco, Ayán 2002), tres formes o patrons ideals que conformarien el disseny de cada un dels tres tipus de llar; la forma bàsica és doncs allò que hi ha de comú en la configuració de l'hàbitat dins de cada tipus. La forma específica és en canvi la reinterpretació que cada estructura d'habitat suposa respecte la idea bàsica a fi d'adaptar-se a les diverses necessitats, és a dir, la manera en que la diversitat d'habitatges dins d'un mateix tipus presenten la seva especificitat i les seves particularitats respecte el disseny general.

Els tipus d'hàbitat diferenciats responen doncs, en funció de les diferències formals, però també socials, simbòliques i funcionals, a tres grups socials que conflüïren a Peguera en el període que

estudiem amb diferent ocupació, forma de vida i cosmovisió. Aquests són, en primer lloc els pagesos, col·lectiu que habitava Peguera amb anterioritat a la industrialització; en segon lloc, els treballadors, generalment immigrants en motiu de la industrialització i la creació d'ocupació a l'indret que visqueren en edificis plurifamiliars; i per últim, el petit grup relacionat amb el control empresarial de la industrialització, propietaris i personal qualificat, directius, etc. procedents dels centres urbans. Per a la presentació d'aquests tipus exposem a continuació els trets comuns, la idea i forma bàsica de cada un, i seguidament l'estudi aprofundit d'un cas concret per a cada tipus, a fi de presentar com s'hi reproduceix aquesta idea.

5.2.1 Cases de pagès

Les cases de pagès són l'habitatge rural tradicional de Peguera, on vivien les famílies camperoles, remuntant-se amb tota seguretat a l'edat moderna, i probablement a l'edat mitjana (Font Oral). En aquestes estructures visqueren les famílies que portaven a terme una vida pagesa de manera prèvia, però també contemporània a la industrialització i que la sobreviurien, no sent definitivament abandonades fins als anys 60. La propietat de la majoria d'aquests habitatges era generalment de l'empresa Arumí, que els havia comprat al voltant dels anys 20 juntament amb els terrenys de l'explotació i els llogava als “barracaires” -terme amb que es designava als llogaters-, però algunes famílies, els “campmesats” encara tenien la propietat sobre la seva casa –ja que no n’havien cedit la venda- i les terres que hi anaven adscrites. Aquests habitatges els trobem integrats al vilatge de Peguera, a l'empar del roc, formant un petit nucli de cases organitzades a partir de poc més de dos carrerons, però també en una organització dispersa escampades al llarg de la vall. Entre les estructures documentades, formen part d'aquest tipus d'habitatge un total de 26, 8 de les quals al nucli i 18 disperses (veure a l'annex E el plànol de distribució dels tipus d'habitatge). Tant per l'organització en l'espai en forma de petites agrupacions conformant llogarrets, com per la tipologia constructiva tradicional, aquest tipus d'habitatge encaixa en el prototip d'habitatge rural tradicional de muntanya definit per Maria del Agua Cortés per a l'Alt Berguedà (2015).

Es tracta d'habitatges amb formes i mides tan diverses com unitats hi ha, però que d'altra banda compten amb patró força regular pel que fa als àmbits en funció de la seva funcionalitat i la seva distribució, la qual cosa fa que els englobem sota un mateix tipus, degut que interpretem que responen a una forma bàsica, a una idea de disseny comuna. La manera com cada casa s'adaptarà al

model comú, que anirà en funció de les necessitats, l'orografia, els recursos, etc., l'analitzarem a continuació a partir d'un exemple concret, representant una forma específica.

En aquest sentit, les cases de pagès de Peguera estan conformades generalment per un bloc rectangular amb una superfície mitjana d'entre 70 i 90 m², que s'estructura generalment en dos nivells, planta i pis, tot i que pot comptar amb unes golfes al capdamunt. Tot i ser generalment rectangulars o quadrangulars, sovint les plantes presenten fals escairat o configuracions irregulars formades per l'adossament d'àmbits no perpendiculars (per exemple Cal Pubill o Cal Manuel, fig. E 4 i 5) o bé per l'adaptació al terreny, com és el cas de Cal Perón o Cal Pau (fig. E 6 i 7), que s'adossen a la roca per la seva part posterior. A partir de les restes que encara es sostenen i de la configuració estructural dels habitatges, podem dir que generalment presentarien una teulada a dues vessants amb el carener orientat de forma perpendicular a la façana principal, tot i que comptem amb algun cas de teulada a una vessant com és el cas de Cal Perón, donat el seu adossament a la roca, que fa que evacui les aigües cap a la seva façana. Les cases presenten finestres petites en gairebé totes les façanes i en alguns casos, petits balcons. Alguns dels habitatges compten amb estructures auxiliars en forma d'annexes, edificis exempts o petits coberts que complementen els seus espais i en reparteixen els àmbits funcionals. D'altres, a més, compten amb porxo o pati, com és el cas de Cal Penjorell per al primer, que compta amb un petit porxo que cobreix l'entrada per la porta principal, o Cal Jan per al segon, que presenta una àrea tancada entre la façana posterior de l'habitatge i la roca a mode de pati.

A nivell constructiu, els habitatges presenten una factura bastant homogènia, amb uns materials locals i un sistema constructiu típic del món rural. Els murs exteriors, d'un gruix d'entre 50 i 60 cm, estan construïts en maçoneria de grans i mitjans blocs de pedra extreta de Peguera (gres i esquist generalment) unida amb morter i carejada a les cantoneres. Moltes cases presenten detalls fets amb maó, generalment les cantonades exteriors dels murs i les obertures, molt sovint amb arcs; a les portes, però, moltes llindes i brancals són de fusta. Les teulades són construïdes amb teula àrab fabricada, de la mateixa manera que els maons, a la teuleria de Peguera. La cara externa dels murs presenta l'obra vista, mentre que la cara interna pot presentar-se arrebossada amb morter i encalada. Pel que fa a la organització dels espais, observem una distribució funcional dels àmbits que correspon en línies generals amb la definida per Cortés per a l'Alt Berguedà (2015): a la planta baixa es troba l'àrea productiva, la cuina i la zona comuna i al primer pis es troben els dormitoris; en els casos en que la casa compta amb unes golfes aquestes són emprades com a paller o zona d'emmagatzematge. Els espais per als animals poden trobar-se, depenent de la casa, al cos principal,

en àmbits annexos, o bé en cossos exempts i coberts propers a la casa. Cal destacar, a més, que els pegueresos comptaven amb unes estructures d'emmagatzematge, anomenades forats dels trumfos, que es trobaven aplegades a l'oest del roc de Peguera i que servien com a llocs de deposició i conservació de les patates durant la tardor i l'hivern.(fig. C 11, 12, 13, 14, 15)

Dins el tipus que hem definit amb les cases de pagès, tot i les homogeneïtats definides, observem un subgrup que se separa de la mitjana pel seu grau de complexitat en la organització interna i per les seves mides. Aquest subgrup està format per 4 cases que superen els 120 m² -que resultaria un 50% més que la mitjana de superfície de la resta- (veure gràfica a l'annex D, fig. D 1), Cal Pons, Cal Parta, Cal Penjorell i Els Cogolers, que presenten, a més, una major complexitat estructural i es troben en la seva majoria (excepte Els Cogolers) a la part oest del nucli del poble. Desconeixem els motius de tal diferència, tot i que per al cas de Cal Penjorell, sabem per fonts orals (Font Oral) que havia estat una fonda, pel que en aquest cas podríem justificar les seves diferències respecte la resta de cases de pagès de Peguera.

Cal Gran

Per tal d'aprofundir en l'anàlisi i la interpretació d'aquest tipus d'habitatge, estudiem a continuació un cas concret de casa de pagès, en que podrem observar com aquesta forma específica s'adapta -o com difereix- de la forma bàsica presentada. La casa escollida per a tal objectiu és Cal Gran, donada la gran quantitat d'informació de la que podem fer ús, gràcies a la seva òptima conservació i al testimoni directe d'Antònio Casòliva, que hi va néixer i viure fins als vint anys. Tal conservació, a més, permetrà la realització d'anàlisis espacials concrets relacionats amb l'accessibilitat, la permeabilitat i la percepció, que aprofundiran en les possibilitats interpretatives del món simbòlic inherent a la casa de pagès.

Cal Gran, amb número d'inventari 87 (POUM), es troba situada a la part est del nucli de Peguera, amb accés directe des d'un dels carrerons que parteixen de l'església; concretament a les coordenades UTM X 398.656, Y 4.668.485. Es tracta d'una casa amb prop de 130 anys d'antiguitat segons Antònio Casòliva, que es construí quan l'anterior vivenda fou fortament malmesa per un despreniment de roca, de manera que és de construcció més moderna que la resta de cases de pagès (Font Oral). La seva bona conservació es deu, a més, al manteniment i restauració que realitza periòdicament la família Casòliva, tot i els més de 50 anys que es troba deshabitada. Es tracta d'un

edifici de planta rectangular de mida mitjana (77,05 m²) de dos pisos, amb murs de maçoneria de pedra mitjana lligada amb morter i detalls, com els arcs de les finestres, fets amb maó i teulada de doble vessant, tractant-se doncs d'una casa de pagès que encaixa de manera bastant ortodoxa en la tipologia general. Pel que fa a la organització funcional dels espais (veure planta a l'annex E), Cal Gran presenta una primera planta on s'ubica la zona productiva i familiar, amb una àmplia entrada-rebedor que precedeix una petita estança a mode de traster -que inclou la comuna en l'espai de sota l'escala- i l'accés per escales a la planta superior, i a l'oest una àmplia sala que funcionava com a cuina-menjador, amb una gran llar de foc i una connexió directa amb el forn annexat a la façana oest de la casa. La planta superior presenta els dormitoris, només un dels quals es troba en una estança separada, i el rebost (fig. C 17, 18, 19, 20, 21). La quadra i el paller es trobaven a un edifici rectangular exempt d'una planta i golfes al costat de la casa, anomenat Les Clotes, on s'havien resguardat porcs, vaques i aviram separats en dos àmbits (fig. C 16). La família de Cal Gran comptava, a més, amb un cobert per a l'emmagatzematge proper a les terres que explotaven.

L'òptima conservació d'aquesta casa ens permet la realització d'un anàlisi espacial detallat, a partir del qual inferim aspectes perceptius, visuals i de permeabilitat que aportaran més informació per a una interpretació de la semiòtica de l'organització espacial domèstica a fi d'estudiar *“la relación vivencial del ser humano con las construcciones que usa o construye, intentando así acceder al tipo de pensamiento o racionalidad al que responde la forma de organizar tanto las estructuras como los espacios contruidos”* i *“identificar cómo el medio es modificado y cómo los edificios y espacios contruidos son diseñados y llevados a cabo con el objetivo de propiciar ciertas percepciones.”*(Mañana, Blanco i Ayán, 2002). Realitzarem en primer lloc els Anàlisis de Moviment amb l'objectiu d'identificar el fil perceptiu de l'habitatge, és a dir les qualitats de permeabilitat i profunditat dels espais que es donen en les relacions espacials que ofereix una construcció davant la circulació. D'aquesta manera, pretenem obtenir informació respecte a la interacció d'aquestes estructures amb els seus habitants, alhora que ens permeten reconstruir els patrons de relació entre aquests, els visitants i els externs (definites per Hillier, 1989) per mitjà de l'accessibilitat i la circulació interna. En segon lloc, realitzarem els anàlisis de visibilitat i visibilització, pels qual s'intueixen estratègies socials de monumentalització, ocultació o exposició a partir de l'anàlisi del domini visual i la privacitat dels que viuen en un habitatge respecte els de fora.

L'anàlisi gamma es basa doncs en la definició i l'avaluació de la permeabilitat que ofereixen els edificis davant l'accés. El diagrama resultant (fig. D 2) ens mostra els diversos graus de permeabilitat a partir de l'esquematzació dels recorreguts lineals d'accés a les diverses estances.

Observem doncs que l'accés des de l'exterior de la casa es troba filtrat per la sala-rebedor, que redistribueix la circulació a tres espais diferenciats: el traster -amb l'accés inhibit per una cortina- que donarà al seu torn a un segon espai dissimulat, la comuna; les escales d'accés al segon pis; i la cuina-menjador que, en no presentar porta ni cap element dissuasiu n'afavoreix l'accés. Una vegada al segon pis, s'accedeix de forma directa a una sala composta per dues habitacions semi-separades per un envà; la primera d'aquestes donarà accés al rebost -amb un accés dificultat per un gran esglaó amb finalitats de conservació dels productes que contindria-, i la segona, per mitjà d'una porta, a una tercera habitació, l'àmbit més recòndit de l'habitatge en trobar-se al punt últim de la circulació. L'anàlisi de visibilitat, consistent en la representació de la visibilitat des d'un punt de vista extern de l'edifici, contribueix a l'observació dels espais de transició entre allò públic i allò privat, donant una percepció del control dels accessos, a partir del punt de vista d'un individu extern a l'habitatge, amb la porta oberta. A partir de l'esquema de visibilitat realitzat s'intueix altra vegada la importància del rebedor, no només com a espai de redistribució, sinó com a filtre de la visualització de la resta d'espais, com a espai de transició entre allò públic i allò privat -cal apuntar aquí que interpretem que la cortina del traster serviria també com a inhibidora de la visió, ja que hem comprovat que en cas que no hi fos, aquesta arribaria a la comuna-, com també interpreta Sánchez per a la casa andalusa (1990). (veure anàlisis de visibilitat a l'annex E)

A partir dels anàlisis realitzats, intuïm estratègies d'ocultació, de preservació de la privacitat, als espais privats, les habitacions, principalment al dormitori 3 -separat de la resta amb un envà i una porta, que intuïm que es podria tractar de l'habitació dels pares de la família-, però també a la comuna -inhibida per la cortina del traster i la seva situació-. Aquests espais s'haurien concebut com a espais íntims, on el valor del pudor imperaria sobre la facilitat d'accés i la visibilitat amb la finalitat de preservar la intimitat dels habitants. En canvi, els espais de vida familiar i producció no són explícitament ocultats i estan fortament relacionats: la cuina-menjador és l'espai on es porta a terme la producció familiar, dels aliments i de les manufactures, però també on els individus es socialitzen dins el marc de la família. Aquesta estreta vinculació entre vida familiar i producció és un element clau per a entendre la configuració de la identitat col·lectiva al voltant de la pagesia, ja que més que una professió és una forma de vida i que com a tal es reproduïx a la casa familiar. No ha de semblar estrany, doncs, a diferència de cases com la anglesa que inhibeix els espais de producció i els conceptualitza com a "bruts" (Pearson 1993), la casa pagesa presenti en espais de fàcil accés elements relacionats amb l'execució de l'economia domèstica tals com el forn de pa -en el qual tenim notícia que sovint altres membres de la comunitat haurien contribuït amb les dones de

Cal Gran en la confecció del pa (Font Oral)-, la cuina, el traster i les quadres i altres annexos.

A nivell general, la casa de pagès sembla no ser precedida per una especial planificació, sinó que més aviat es caracteritza per una configuració orgànica en funció de les necessitats, però que alhora obeeix a un patró ideal en les formes bàsiques d'organització i construcció que es materialitza en un aspecte relativament uniforme. Es tracta de part d'una "solidaritat material" (Ruibal 2003b) que homogeneïtza aparentment les formes de manifestació de les diferents famílies, auspiciada per una idea de comunitat que es fonamenta en el component pagès i rural; en paraules de González Ruibal, *"la arquitectura vernácula manifiesta fehacientemente el equilibrio entre independencia familiar y identidad comunitaria"* (*ibid.*). La casa, com a element simbòlic d'identificació de la família, suposa també el nucli polític més bàsic mitjançant la vehiculació del sentiment de pertinença i l'accés als recursos en estreta relació amb la comunitat local, de manera que aquesta representava un conglomerat de cases en que, *"sota una aparença democràtica i igualitària, els mecanismes d'integració a la comunitat implicaven una diferenciació social"* (Beltran, Roigé, Estrada 1993). La casa suposaria doncs la unitat de producció, consum i residència que s'integraria al poble, unitat política que faria de nexa de les relacions socials, entitat política, unitat ecològica i element d'identificació subjectiva i un sistema simbòlic de referència (Velasco 1991) basat en la concepció tradicional del "món de pagès", en el qual vida social, política i economia familiar és indestriable.

5.2.2 Edificis plurifamiliars de treballadors

Els edificis plurifamiliars són els habitatges de nova construcció que apareixen amb la industrialització on s'establen els treballadors immigrants procedents de zones rurals d'arreu de l'Estat, principalment d'Andalusia, Aragó i el País Basc. Aquests habitatges es troben propers a les zones d'extracció minera o les zones de producció, lluny del nucli tradicional del poble. Formen part d'aquest tipus d'habitatge els dos blocs anomenats Els Pisos, situats a la zona productiva composta pel forn de ciment i la teuleria, propera a l'estació del ferrocarril, i els dos edificis plurifamiliars situats en el conjunt industrial de la Colònia de la Vall (fig. C 27); tot i conèixer l'existència d'aquestes quatre unitats per font oral i fotografies antigues, només hem pogut documentar-ne tres, donada la densa coberta forestal actual a la Colònia de la Vall, que impedí la documentació d'un dels dos edificis (veure a l'annex E el plànol de distribució dels tipus d'habitatge). Aquest tipus d'habitatge, relativament homogeni, es caracteritza per la presència de diversos habitatges de mides reduïdes en un gran bloc rectangular de dos o tres pisos amb una superfície de més de 200 m². La

tipologia constructiva, molt similar a l'arquitectura tradicional de l'indret, amb parets d'obra vista de maçoneria i maó a les cantoneres i obertures, emprava materials extrets o produïts a la zona: pedra d'esquist i gres de les mines, ciment extret del forn de ciment i teula àrab i maons produïts a la teuleria.

Bloc A d'Els Pisos

Amb l'objectiu d'aprofundir en el coneixement d'aquest tipus d'habitatge i veure la forma en que s'aplica el model presentat, analitzem a continuació un dels edificis esmentats. La mala conservació dels habitatges d'aquest tipus n'han dificultat l'estudi, ja que es troben en àrees molt boscoses i generalment de difícil accés. L'estructura escollida per a l'estudi de cas és el Bloc A d'Els Pisos, millor conservat que el Bloc B del mateix indret, donat que dels blocs de la Colònia de la Vall només se n'ha pogut documentar un, que presentava moltes dificultats per al treball (fig. C 22).

El Bloc A d'Els Pisos, com hem introduït anteriorment, es troba a una alçada mitjana de la Vall de Peguera, al costat de l'àrea productiva principal, amb unes coordenades UTM X 399.877 Y 4.668.235. Fou construït per la família Arumí amb tota probabilitat a la primera dècada del s. XX, moment de major expansió industrial a Peguera, i seria abandonat prèviament als anys 40. Es tracta d'un gran edifici de planta rectangular, amb 256 m² de superfície, organitzat en tres nivells, una planta baixa i dos pisos (fig. C 23), dels quals només es conserva molt derruït el primer nivell i l'arrencament del segon al mur nord -que es conserva en major alçada degut que es recolza en la inclinació del terreny- (fig. C 24). Els murs, de 50 cm de gruix, són de maçoneria feta amb esquist, i amb els detalls fets amb maó. Pel que fa a la organització interna, les dades amb que comptem són molt minses, però la conjugació de la memòria oral i la documentació arqueològica de les estructures al camp ens permet inferir com s'hauria configurat internament aquest edifici. Segons Antònio Casòliva a la planta baixa de cada un dels blocs d'Els Pisos es trobaria el taller i entre els dos pisos superiors d'ambdós edificis es repartirien les vivendes completes d'entre 9 i 12 famílies, amb cuina, comuna i dormitoris; aquest espai es complementaria amb la presència de diverses construccions auxiliars en forma de petits coberts -on, segons diu, haurien arribat a viure en els moments de major poblament alguns treballadors-. A partir de la documentació arqueològica de camp, observem la presència en la primera planta de dos grans àmbits rectangulars dividits per un mur d'uns 70 cm de gruix (veure planta a l'annex 5); l'entrada a aquesta planta sabem que es donaria pel mur est de l'àmbit B, gràcies a la fotografia que es conserva (fig. C 23). El sostre d'aquesta planta baixa hauria estat construït en volta, ja que n'hem pogut documentar l'arrencament, que

també es documenta al Bloc B d'Els Pisos (fig. C 25). La segona planta només la intuïm al mur nord, en el qual documentem tres estructures molt particulars que es reparteixen de forma regular al llarg del mur, i que interpretem com les portes d'accés a les vivendes del primer pis, ja que se situen al nivell de circulació de la petita esplanada al nord de l'edifici, per on es podria donar l'accés -es traca d'unes estructures fetes amb maó i ciment que retallen el mur nord i donen a l'exterior, i que presenten un reompliment posterior de maó i ciment amb el que es podrien haver tapiat tals portes- (fig. C 26), com observem en altres blocs de la zona, concretament a la colònia de Cercs (fig. C 35). Assumint que es tractés realment de portes d'accés a les vivendes, podem intuir que comptàriem com a mínim amb 3 habitacles en aquest segon pis i que podrien ascendir a 6 en el cas que les dues finestres de la façana est al segon pis que s'observen a la fotografia esmentada pertanyessin a dos habitacles separats. Del tercer nivell només en sabem que presentava una finestra a la façana est (veure planta a l'annex 5). A partir d'aquesta informació podem plantejar la hipòtesi que el Bloc A d'Els Pisos comptaria amb 3 habitatges, donats els tres accessos documentats, però que podrien ascendir a 6 o a 9 -tenint en compte el tercer pis- en funció de les divisions internes.

El tipus de construcció que habitaren els treballadors immigrants a Peguera amb les seves famílies hauria tingut un caràcter auster, essencialment funcional i molt homogeni, amb vivendes molt similars, organitzades juntes, amb les mateixes formes i les mateixes mides. Aquest tipus d'estructura requereix una ordenació prèvia, és a dir, que els propietaris industrials haurien hagut de planificar uns habitatges en funció d'una previsió d'aportació de treballadors a la zona, i planificant-ne l'estructura en planificarien la forma de vida. La sobrietat d'aquests nous i imponents edificis -si més no per dimensions- s'exemplifica en part amb la seva adaptació al medi per mitjà de la imitació del sistema arquitectònic tradicional i l'aprofitament dels materials locals, que enforteix el seu caràcter utilitarista: són vivendes pensades per a assegurar l'abastiment de treballadors a la indústria de l'indret, facilitant-ne l'establiment. A més, com en la majoria d'habitatges de colònies industrials, l'estandardització de les vivendes suposa una homogeneïtzació del grup social que l'habita a partir de la imposició simbòlica per part dels empresaris industrials dels esquemes d'organització social amb l'objectiu de controlar-ne el funcionament i assegurar-ne la producció. Aquesta actitud paternalista dels propietaris industrials forma part del sistema que defineix Terradas com a feudalisme industrial pel qual, a partir de la protecció dels treballadors, s'assegura la regularitat del treball -i per tant, dels beneficis- mitjançant la homogeneïtzació d'un col·lectiu inicialment fortament heterogeni -donades les seves procedències i ocupacions anteriors-, que reformularà la seva identitat al voltant de la seva nova ocupació i la seva nova realitat social. (Terradas 1994)

Pel que fa a la ubicació aïllada i les característiques de l'hàbitat en aglomeració del nou grup de població, aquesta afavorirà la visió de “guetto” per part dels pegueresos, que anomenaran als nouvinguts “els castellans” (Font Oral) i els conceptualitzaran en oposició a la seva identitat, com a l’“altre”.

5.2.3 Cases Modernes

L'últim tipus d'estructures d'hàbitat definit és el de les cases modernes, compost per habitatges relacionats directament amb la industrialització, habitats per empresaris, propietaris industrials o bé professionals altament qualificats que formen part de la promoció i expansió de la industrialització, però també del capitalisme i la vida moderna que hi anaren implícits. Es tracta d'un tipus d'habitatge amb escassos exemplars i una diversitat tal que dificulta la descripció de les seves característiques comunes bàsiques a nivell material, ja que en aquest cas, el patró ideal pren especial força en la concepció de la casa, sense ser plasmada necessàriament en unes formes determinades. Així doncs, els trets comuns resideixen en la relació d'aquests espais amb el seu entorn, els materials emprats i la rellevància de la seva perceptivitat, entre d'altres, que configuren el patró ideal, sense una plasmació concreta de la seva configuració formal. En aquesta línia, les cases modernes es troben situades lluny del nucli tradicional de Peguera i properes a les dependències directives o organitzatives de l'empresa industrial al llarg de la Vall (veure a l'annex E el plànol de distribució dels tipus d'habitatge). La seva estructura és complexa, configurada per l'annexió de diversos blocs de planta rectangular o quadrangular, de dos o més pisos amb múltiples i grans obertures i alguns balcons (fig. C 27). Pel que fa a la tipologia constructiva, les cases modernes, tot i abastir-se dels mateixos materials que els dos altres tipus, presenten una factura diferent, amb murs de pedra regular lligada amb ciment arrebossats i cantonades vistes de pedra carejada, i un ús del maó restringit al nivell estructural. És destacable la ordenació aplicada a l'entorn d'aquestes cases, amb una cura als accessos i la mobilitat, presentant escales, camins construïts, espais enjardinats, etc. La diferència essencial es troba però en l'abastiment d'electricitat per a aquestes cases, així com de maquinària domèstica moderna.

Casa Wagner

Formen part d'aquest tipus dues cases: la Torre de la Colònia de la Vall o Torre Moreta i el Xalet de la Cantina o Casa Wagner. La primera, habitatge dels propietaris de l'empresa Arumí inserit en el

conjunt de la Colònia de la Vall, des del qual dirigien la indústria i les explotacions peguerenques; la segona, residència de l'enginyer Wagner, situada annexa a les oficines i propera a la Cantina, on s'encarregava d'administrar de forma pràctica l'empresa sota les directrius dels propietaris i gestionava les relacions d'aquesta amb els treballadors. Degut que la primera construcció no ha pogut ser documentada donat l'avançament del bosc en aquest punt, aprofundim en l'estudi de la Casa Wagner per tal de conèixer amb més detall la configuració formal de les cases modernes i la seva significació.

La Casa Wagner es troba situada en un punt mig de la vall, entre el nucli del poble i la zona industrial on es troben Els Pisos, a les coordenades UTM X399.336 Y4.668.356. La casa forma part d'un gran edifici en forma de "Z" en el qual es troben també la cantina -situada a l'ala nord de l'edifici-, que servia de fonda i lloc d'oci als treballadors de l'empresa, i les oficines, a les quals es podia accedir des de la pròpia casa -situades a l'ala sud- (veure planta a l'annex 5). A aquest edifici s'ha d'afegir la presència en un nivell inferior, a la zona sud, d'una construcció auxiliar; entre aquesta i la Casa Wagner, hem pogut documentar unes estructures que haurien correspost a unes jardineres (fig. C 31, 33). Pel que fa a la tipologia constructiva, la casa presenta parets de pedra lligada amb ciment arrebossades amb una argamassa rugosa i de color cru, amb cantonades amb pedra regular carejades (fig. C 28, 28, 30, 32). L'estructura presenta múltiples finestres distribuïdes de forma regular en l'edifici, retallades a les parets i arrebossades, sense la decoració de maó típica a la resta de construccions presentades. A més, documentem un balcó de ferro a la cara sud de la casa (fig. C 34). La porta d'entrada a la casa per la façana principal precedeix un vestíbul amb un gran finestral adornat amb rajoles verdes vidriades per la part anterior i una finestra per un lateral. A l'interior les parets exteriors i els envans de totxana que divideixen les estances estan pintats de blanc i, en alguns casos, amb una franja de pintura de color llis a la part inferior. Pel que fa a la distribució interna, la casa s'organitza en quatre àmbits rectangulars iguals delimitats per un pilar central i envans, dels quals desconeixem la disposició exacta i les obertures que haurien presentat; reconstituïm doncs al plànol la configuració que ens sembla més factible a partir de l'observació de les restes, però que no resulta prou sòlida per a l'aplicació dels anàlisis d'espacialitat.

Com hem vist, les cases modernes presenten marcades diferències respecte les cases de pagès i els blocs d'habitatges unifamiliars dels treballadors. Es tracta d'una arquitectura moderna que fa ús d'una estructura sostinguda en el mur mestre exterior i els pilars interns, amb una distribució clarament regular que avança cap a l'economia de l'espai. Els materials, tot i ser fonamentalment locals es decanten cap a l'ús de la totxana, el ciment i el ferro, i la decoració es fa palesa en la

pintura de les parets interiors, les rajoles de colors i les finestres. L'exterior de l'edifici, tot i estar construït fonamentalment de la mateixa manera que als altres tipus, es cobreix amb un arrebossat, que, si entenem juntament amb els elements decoratius externs, les finestres engrandides i l'adequació de l'entorn, podem interpretar en un sentit d'ostentació. En aquesta línia és rellevant l'existència de jardineres al davant de la casa, el qual suposa una domesticació i apropiació de la natura per mitjà de l'adequació d'un espai amb una estructura determinada en el qual es planten les flors escollides amb una finalitat estètica; això, juntament amb les escales i altres estructures inferiors relacionades amb la casa, suposa una humanització de l'entorn a partir de la seva reconfiguració. A més, aquestes cases, recordem, són les úniques de l'àmbit de Peguera que havien comptat amb llum elèctrica i maquinària domèstica moderna, que denoten una cerca de la comoditat que ja és plenament present en aquest moment històric a les zones urbanes.

Observem doncs en aquestes cases la connotació (Eco 1981) d'un esquema mental capitalista i urbà amb una estructura planificada, realitzada per un professional, una aparença de racionalitat en les formes -a diferència de les estructures orgàniques de les cases pageses i de la seva escassa regularitat, dominada pels falsos escairats-, una manca d'harmonia amb el paisatge natural en una clara antropització i domesticació de l'entorn, i, en definitiva, una desconexió amb les característiques de l'arquitectura tradicional -sobretot a nivell perceptiu, amb la presència de trets decoratius i enlluïts que cobreixen de la vista la factura original-.

6. CONCLUSIONS

El poble rural de Peguera ha patit en poc més de 100 anys, amb un fort dinamisme, els embats col·laterals de part dels grans canvis sistèmics de l'època contemporània. El poble passà en poc temps d'un món preindustrial, d'una vida rural tradicional camperola, a l'explotació industrial derivada de l'expansió plena del capitalisme que, esgotades les seves possibilitats, l'abandonà al col·lapse, obrint una nova etapa que l'ha reconvertit, en el món postindustrial, en un paratge fòssil que es conceptualitza avui com un atractiu al turisme en el si del retrobament amb la ruralitat de la postmodernitat.

El model d'economia domèstica conformada per una agricultura i ramaderia dins el sostre ecològic cedí davant l'explotació capitalista massiva dels recursos minerals i forestals, portant gran part de la població pagesa masculina a incorporar-se al treball industrial, que recolzà el pes de la producció domèstica en la població femenina. Aquest canvi en la distribució de l'economia familiar acabaria resultant en una dependència respecte la indústria que col·lapsà, forçant la emigració de les famílies peguerenques a poblacions industrials properes, amb l'abandonament de l'explotació minera i forestal per la baixa rendibilitat que oferien els recursos en relació a les despeses de transport, donada la incomunicació d'un indret tan muntanyós i l'aïllament respecte les noves xarxes de comerç construïdes a l'entorn del Llobregat.

Entenem aquests canvis en un sentit colonial, en que el sistema capitalista modern ja sòlidament establert en les zones urbanes s'estendria sobre el món rural industrialitzant-lo per tal d'explotar-ne els recursos en el si d'una jerarquització territorial desigual, en que el centre urbà hauria articulat l'explotació del seu territori d'influència amb una producció especialitzada a fi d'abastir-se en benefici propi (Wallerstein 2003). Aquesta "colonització" s'hauria portat a terme per empresaris industrials provinents dels centres urbans que haurien invertit en l'explotació de recursos i la construcció de fàbriques en zones rurals generalment properes a cursos d'aigua per tal d'obtenir una producció requerida pels centres urbans, als quals la vendrien. El fenomen industrial, però, s'ha d'entendre de forma holística estudiant, a més de l'economia que l'impulsà, els canvis socials, culturals i ideològics que la feren possible. L'estudi realitzat, doncs, ha pretès interpretar l'impacte que aquesta situació tingué sobre les persones i les seves comunitats, com s'haurien materialitzat unes mentalitats i identitats en contacte amb les altres, com es percebé l'abandonament, i què en resta avui en dia del que eren aquelles comunitats.

Amb la industrialització, a Peguera arriben dos grups socials que conviuran amb la comunitat pagesa, els empresaris industrials i professionals qualificats, i els treballadors immigrants. La confluència del model econòmic capitalista i del model domèstic tradicional -que, com hem dit anteriorment, perviurà encara durant l'etapa industrial a mans de la població pagesa femenina- donarà lloc a un model de població mixt, a mig camí entre el poble original i la colònia industrial. Aquest model representa un procés d'immigració important de treballadors d'arreu del territori de l'estat, així com de proletarització de la població pagesa masculina, configurant una sèrie de dependències respecte l'empresa Arumí que caminen cap al model de colònia industrial (Terradas 1994), però que manté per a la comunitat pagesa una certa autonomia. En aquest sentit, la major autonomia la gaudirien els campmesats, ja que tenien la casa en propietat i no treballaven en la indústria per norma; per als barracaires la situació resultaria lleugerament diferent, ja que en ser llogaters dels propietaris industrials en depenien, i part dels membres de la família es veien forçats a treballar a la indústria com a part del pagament de la casa (font oral El Peguera). Pel que fa a la població treballadora immigrada, es trobaria sota el control absolut de l'empresa essent aquesta inseparable de la seva vida social, degut als lligams entre la llar familiar i la indústria (Ashworth a Terradas 1994).

A partir de l'estudi de les estructures d'hàbitat observem com aquestes identitats i les estratègies de relació s'imposen en la configuració de l'espai domèstic, com a forma de representació -i de condicionament- del seu "cosmos" (Alonso González 2009b).

La casa de pagès, que com hem vist enfonsa les seves arrels en una tradició centenària de difícil definició, es mantindrà majoritàriament invariable durant la industrialització, simptomàtic de la certa autonomia de la que gaudiren aquestes famílies. La semiòtica d'aquest tipus d'habitatge ens parla d'una identitat comunitària en que la família, amb les seves diferències, tracta d'assimilar-se formalment a la comunitat -cosa que hem pogut observar en la regularitat de la factura i l'aspecte dels habitatges- i que amb tal objectiu només resguardarà en la privacitat de la llar el pudor, la intimitat, però que no inhibirà els espais productius, en entendre que són aquests els que la identifiquen fonamentalment amb la comunitat. En aquest sentit cal remarcar que en el marc de l'economia domèstica, la pagesia no es concep com un treball, sinó més aviat com a una forma de vida en la qual es fonamenta, juntament amb l'entorn territorial, la seva identitat.

Ben diferent es presenta la vivenda dels treballadors, que és pensada i construïda pels empresaris industrials com a forma d'assegurar-se la mà d'obra necessària per al funcionament de les explotacions. En aquest sentit remarcuem dos aspectes: la seva regularitat i condensació en la

distribució dels habitatges, i la seva proximitat a les àrees de treball; els interpretem, a més de especialment utilitaristes, en una voluntat explícita de conformació d'una continuïtat entre vida social i laboral, una construcció d'una nova identitat entorn de la indústria. Clarament aquest model és molt similar al de les colònies industrials, així com també ho és a nivell formal de les estructures. Així doncs, de la mateixa manera que a les colònies industrials pròpiament dites, observem en els edificis plurifamiliars de Peguera un domini de l'empresa sobre el treballador per mitjà de la definició del seu espai vital, així com una certa incrustació de les relacions socials i un aïllament respecte d'altres poblacions properes. Aquesta situació, en canvi quedaria esmorteïda entre la població pagesa, donat que mantindrien vigent el sistema tradicional d'intercanvis i comerç. La propietat de l'empresa dels béns del poble passà a ser gairebé absoluta, incloent les cases dels barracaires i exceptuant-ne les dels campmesats, suposant un domini i una dependència de les comunitats que les habitaren definit per Terradas com a “feudalisme industrial” (1994), que es complementaria amb el control de la vida pública per mitjà dels centres de relació social com La Cantina i l'Església de Sant Miquel. Aquest control oscil·laria amb la protecció civil dins el concepte de paternalisme, especialment per als treballadors immigrants, ja que se'ls ofería una casa i una feina. Com veurem a continuació, aquest paternalisme hauria tingut una importància clau en el despoblament de Peguera. La població immigrada, fou alteritzada i rebutjada per part de la població pagesa degut a la seva concentració i l'aïllament respecte el poble, que n'impedia les relacions, ja que els espais de socialització d'uns i altres eren diferents.

El darrer tipus, definit com a cases modernes, habitades pels propietaris industrials i els professionals qualificats provinents d'un món capitalista, generalment de nuclis urbans, presenten un model espacial en que la complexitat i l'excepcionalitat predominen diferenciant-se clarament dels altres grups socials per mitjà d'una estètica i uns materials moderns i una relació més impositiva amb l'entorn -per mitjà de l'adaptació humana de la natura, que culmina amb la construcció de grans jardineres-. En la decoració dels elements arquitectònics també s'interpreta una voluntat exhibitòria de distinció, individualitzadora, i en cert punt monumentalitzadora -com és el cas de l'escala d'accés a la Torre de la Vall (veure foto)-. Aquests habitatges, a més, s'imposen visualment sobre els treballadors donada la seva situació, prop dels llocs de producció o de socialització, resultant en una submissió de la resta de la població que podríem assimilar al concepte de colonització mental, pel qual el discurs del progrés -suportat per l'estètica moderna, l'ús de llum elèctrica i de maquinària, entre d'altres- seria assimilat, complementant-se amb la influència del paternalisme, que acabaria forçant un canvi en el sistema de valors de la població pagesa. Aquesta “colonització mental” hauria facilitat el despoblament amb l'oferta per part de l'empresa industrial

de nous habitatges i feina en altres indrets de la comarca, generalment colònies industrials, amb els quals ella aconseguiria la cessió de drets de pas i d'ús segons consideren els entrevistats (el Peguera i R Soler). Irremeiablement, l'emigració i el canvi de vida dels pegueresos resultà un punt final al sistema de vida rural tradicional, insostenible i obsolet en el nou context socio-econòmic capitalista, i a la identitat comuna, dissipant-la i desintegrant-la.

Per últim, no volem acabar sense fer esment a la percepció de les runes, la història i el patrimoni que representa Peguera en l'actualitat, que respon a una pregunta molt poc sovint qüestionada: després de l'abandonament, què? Usualment es concep el treball per finalitzat quan s'arriba a l'abandonament definitiu de l'assentament, però aquí ens agradaria donar quatre pinzellades sobre el paper de Peguera en la societat postmoderna actual, que creiem ens acabaran de permetre entendre l'esdevenir del poble i de les comunitats que hi visqueren.

Tot i la dissolució de la comunitat pagesa peguerenca que suposà l'abandonament del poble, és palesa una certa perduració de la identitat, o si més no una melancolia, en la voluntat de part de la població que hi visqué de mantenir-hi un vincle que es materialitza, per exemple, en la celebració any rere any de la Festa Major de Peguera en la qual es retroben antics habitants o familiars de Peguera; o el cas d'Antònio Casòliva, al qual es coneix amb el sobrenom de “El Peguera”, que juntament amb la seva família mantenen en peu la seva antiga llar (Cal Gran) i diverses estructures de l'indret i que fins i tot han anomenat la seva casa actual amb el nom de Cal Peguera (fig. C 37). Aquestes dinàmiques mostren una vinculació emocional amb el passat de Peguera i la preservació de la seva memòria i identitat, que es fa extensible a la valoració de l'indret per part de la població del seu entorn, que hem pogut comprovar en les múltiples visites de camp, que acudeix sovint a l'espai. Peguera és també un focus visitat per excursionistes de tota mena (fig. C 23, 36), atrets per l'aureola de romanticisme de les ruïnes i una certa idealització d'allò vernacle característic del món postmodern de retorn estereotipat a la natura i la tradició, que es materialitza en l'auge del turisme rural a la zona. En aquest sentit, en els darrers anys s'ha desenvolupat un projecte privat de promoció turística a l'indret de Peguera per part del xec àrab Butti Bin Maktoum Bin Juma al-Maktoum, en front del qual s'ha desenvolupat una plataforma de defensa del patrimoni (Salvem Peguera). Aquesta plataforma s'oposa al que considera una “recolonització” del patrimoni col·lectiu com a reivindicació política i ideològica del model d'explotació del territori de la modernitat i de la postmodernitat (primer de la industrialització i després del turisme) i com a reivindicació del paratge de Peguera com a espai de memòria col·lectiva. Així doncs, Peguera, en que es llegeixen per part dels seus defensors les promeses fallides de la industrialització, suposa en aquest moment

un camp de defensa patrimonial, en el qual té lloc una lluita ideològica que es pot emmarcar en els mecanismes de reinterpretació de les ruïnes que defineix Caitlyn DeSilvey (2012) -“sites may become forces for mobilizing and materializing collective anger and resistance; but they may also simply be painful reminders of loss”- de cara a la defensa d'ideologies ecologistes i pro-decreixement, que permeten, en explorar les relacions amb el passat, encetar un debat sobre els models econòmics i les alternatives que es plantegen en l'avenir del “nou” món postmodern.

7. BIBLIOGRAFIA

- ALONSO GONZÁLEZ, P. (2009a) *Etnoarqueología y Gestión del Patrimonio Cultural: Maragatería y Val de San Lorenzo*, Universidad de León, León.
- (2009b) «Arqueología contemporánea y de la postmodernidad: Gestión e interpretación en Val de San Lorenzo (León)», *Arqueoweb. Revista sobre arqueología en internet* 12.
- (2014) *Exploraciones etnográficas sobre emigración y cultura material en Maragatería (León, España)*, Universidad de León, León.
- ALONSO GONZÁLEZ, P. i ÁLVAREZ DOMÍNGUEZ, J. (2013) «El «Centro Val de San Lorenzo» en Buenos Aires: Emigración e Identidad en la Maragatería (León, España)», *Studia Historica, Historia contemporánea*, 31, pp. 219-243.
- AYÁN VILA, X. M. (2012) *Casa, Familia y Comunidad en la Edad del Hierro del NW*, Tesis Doctoral, Santiago de Compostela.
- BELTRAN COSTA, O., ROIGÉ VENTURA, X. i ESTRADA BONELL, F. (1993) «El museu i la recerca: una investigació sobre la casa i la família des del Museu dera Val d'Aran», *Revista d'etnologia de Catalunya*, 2, pp. 141-147.
- BERMEJO TIRADO, J. (2009) «Leyendo los espacios: una aproximación crítica a la sintaxis espacial como herramienta de análisis arqueológico», *Arqueología de la arquitectura*, 6, pp. 47-62, Madrid/Vitoria.
- CASELLA, E. i SYMONDS, J. (eds.) (2005) *Industrial Archaeology. Future Directions. Contributions to Global Historical Archaeology*, Springer.
- CERDAN, R. (1994) *El Berguedà*, Edicions Intercomarcals, DL., Manresa.
- CLARÀ RESPLANDIS, J. (2002) *Ramon Vila, Caracremada, el darrer maqui català*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- CORTÉS, M. (2010) «L'espai domèstic i el mobiliari rural al Berguedà. Estudi del mobiliari i de la relació amb el seu entorn», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 36.
- (2015) «L'espai domèstic rural. Aproximació a l'evolució històrica de la organització de l'espai a una comarca de muntanya: el Berguedà», *I Congrés del món de la masia: passat, present i futur del territori català*.
- CRIADO BOADO, F. (1999) «Del Terreno al Espacio: Planteamientos y Perspectivas para la Arqueología del Paisaje», *CAPA 6*, Grupo de Investigación en Arqueología del Paisaje, Universidade de Santiago de Compostela.

- (2012) *Arqueológicas. La razón perdida*, Akal, Madrid.
- DESILVEY, C. i EDENSOR, T. (2012) «Reckoning with ruins», *Progress in Human Geography* 1-21, SAGE Publications.
- ECO, U. (1986) *La estructura ausente. Introducción a la semiótica*, Editorial Lumen.
- FALQUINA APARICIO, A., ROLLAND CALVO, J., MARÍN SUÁREZ, C., COMPAÑY, G., GONZÁLEZ RUIBAL, A., QUINTERO MAQUA, A. i FERMÍN MAGUIRE, P. (2010) «De estos cueros sacaré buenos látigos. Tecnologías de la represión en el destacamento penal franquista de Bustarviejo (Madrid)», *Ebre* 38, 5.
- HERNANDO GONZALO, A. (2002) *Arqueología de la identidad*, Akal, Madrid.
- (2002) «Arqueología y Globalización. El problema de la definición del “otro” en la Postmodernidad», *Complutum*, 17, pp. 221-234.
- GONZÁLEZ ÁLVAREZ, D. (2007) «Aproximación etnoarqueológica a los vaqueiros d'alzada: un grupo ganadero trashumante de la montaña asturiana», *Arqueoweb. Revista sobre arqueología en internet* 8 (2).
- (2008a), «Etnoarqueología del paisanaje tradicional como fuente de información en arqueología» *Actas de las I Jornadas de Jóvenes en Investigación Arqueológica (JIA 2008)*, tom I, editat per OrJIA, pp. 237-244. Libros Pórtico, Zaragoza.
- (2008b), «Etnoarqueología del cambio cultural entre los vaqueiros d'alzada. Cambios de mentalidad y formas de vida a partir del análisis del espacio construido», *XII Congreso de Historia Agraria, Sesión III: Conflicto agrario, campesinado e identidades colectivas*, Córdoba.
- (2011) «Casas nuevas para nuevos tiempos. Cambio Cultural y materialidad en las brañas-pueblo de Somiedu (Asturias)», *Actas de las II Jornadas de Jóvenes en Investigación Arqueológica (JIA 2009)*, tom II, editat per OrJIA, pp. 775-782. Libros Pórtico, Zaragoza.
- GONZÁLEZ ÁLVAREZ, D. i ALONSO GONZÁLEZ, P. (2014) «De la representación cultural de la otredad a la materialización de la diferencia: Arqueología contemporánea de la domesticidad entre los Vaqueiros d'Alzada y los Maragatos (España)», *Chungara, Revista de Antropología Chilena*. Vol, 46, nº 4, pp. 607-623.
- GONZÁLEZ RUIBAL, A. (1998) «Etnoarqueología de los abandonos en Galicia. El papel de la cultura material en una sociedad agraria en crisis». *Complutum*, 9, pp. 167-191, Madrid.
- (2003a) *Etnoarqueología de la Emigración. El Fin del Mundo Preindustrial en Terra de Montes (Galicia)*, Diputación de Pontevedra, Pontevedra.
- (2003b) *La Experiencia del Otro. Una Introducción a la Etnoarqueología*, Akal, Madrid.
- (2003c) «Desecho e identidad: Etnoarqueología de la basura en Galicia», *Gallaecia*, 22, pp. 413-

440.

- (2005) «The need for a decaying past: an archaeology of oblivion in contemporary Galicia (NW Spain)», *Home cultures* 2, pp. 129-152.
- (2008) «Time to destroy. An archeology of supermodernity», *Current Anthropology* 49, pp. 247-279.
- (2014) «Un país en ruïnes. Una reflexió arqueològica sobre l'Espanya contemporània (1837-2013)», *Afers*, 78, pp. 361-380.
- HILLIER, B. i HANSON, J. (1984) *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- KUS, S. (1997) «Archaeologist as Anthropologist: Much Ado About Something After All?», *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 4, Nos. 3/4.
- MANUM, B., RUSTEN, E. i BENZE, P. *AGRAPH, Software for Drawing and Calculating Space Syntax "Node-Graphs" and Space Syntax "Axial-Maps"*, <http://ntnu.no/ab/spacesynthax/> data de baixada 20 d'abril de 2015.
- MAÑANA BORRAZÁS, P., BLANCO ROTEÀ, R. i AYÁN VILA, X. (2002) «Arqueotectura 1: Bases teórico-metodológicas para una Arqueología de la Arquitectura», *TAPA (Traballos de arqueoloxía e patrimonio)*, 25.
- MONTAÑA BUCHACA, D. (1991) *La Guerra civil al Berguedà: 1936-1939*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- NADAL OLLER, J. (2012) *Atles de la industrialització de Catalunya: 1750-2010*. Vicens Vives, Barcelona.
- NOGUERA CANAL, J. (1997) «Les primeres explotacions carboníferes al Berguedà», *L'Erol* 54.
- PARKER PEARSON, M. i RICHARDS, C. (eds.) (1994) *Architecture and Order*, Routledge, London.
- PUJADAS RÚBIES, I. (1987) *Estudi demogràfic de la comarca del Berguedà*, Centre d'Estudis Demogràfics, Barcelona.
- SALLENT BATLLÓ, V. (1984) «Peguera: un poble desaparegut», *Història Gràfica del Berguedà, L'Erol*.
- SALMERÓN BOSCH, C. (1990) *Els trens del Berguedà. Història dels ferrocarrils industrials del Berguedà*. Terminus D.L., Barcelona.
- SAMSON, R. (ed.) (1990) *The social Archaeology of houses*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- SÁNCHEZ PÉREZ, F. (1990) «El espacio y sus símbolos: antropología de la casa andaluza», *REIS*:

Revista Española de Investigaciones Sociológicas, 52, pp. 47-64.

SERRA ROTÉS, R. (1993) *Les colònies mineres de Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació (Cercs, Berguedà)*, Treballs de la Societat Catalana de Geografia, 38, vol. VIII.

SOLÉ BARJAU, Q. i JANÉ CHECA, O. (2014) «L'arqueologia del món modern i contemporani. Noves perspectives», *Afers*, 78, vol. 29, pp. 305-316.

SOLER RIBA, R. (2011) *Peguera. L'ànima d'un poble*, Pagès Editors.

SOLER RIBA, R. i ORIOLA CASÒLIVA, J. (1993) *Relleu fotogràfic de les mines del Berguedà*, Berga.

TERRADAS i SABORIT, I. (1994) *La qüestió de les colònies industrials. L'exemple de l'Ametlla de Merola*, Centre d'Estudis del Bages, Manresa.

WALLERSTEIN, I. (2003) *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*, Verso, London.

Altres Fonts

Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Fígols, DOGC 5414 06/07/2009.

Pla Especial Urbanístic de l'Indret de Peguera, DOGC 6306 01/02/2013.

Plataforma Salvem Peguera: <http://salvempeguera.blogspot.com.es/> (data de consulta: 04/03/2015)

Blog Indrets Oblidats: <https://indretsoblidats.wordpress.com/2013/04/01/peguera/> (data de consulta: 19/02/2015)

Blog Pueblos Deshabitados: <http://lospueblosdeshabitados.blogspot.com.es/2013/12/peguera-barcelona.html> (data de consulta: 20/04/2015)

Memòria i Paisatge a Guardiola de Berguedà: <http://memoriaipaisatge.cat/> (data de consulta: 30/03/2015)

Ruta Minera: <http://www.rutaminera.diba.es/> (data de consulta: 6/02/2015)

Agraïments

En primer lloc voldria agrair a la meva tutora Queralt Solé l'acompanyament i el suport que m'ha proporcionat, guiant-me i motivant-me alhora que mantenia i incentivava la meva creativitat i el sorgiment d'idees; per mi és clar que la seva professionalitat, així com la seva personalitat han estat claus per al desenvolupament d'aquest treball, sense les quals les idees a l'aire mai haurien pres forma.

La hospitalitat i l'afecte amb què em reberen la família Casòliva, i en especial Antònio Casòliva, em facilitaren el camí per a conèixer i entendre Peguera, però també per sentir-la i estimar-la. Tals sensacions cresqueren inevitablement amb la lectura de "*Peguera. L'ànima d'un poble*" amb la qual Ramon Soler desgrana, a partir de la recollida exhaustiva de testimonis, molt més que una història, una forma de viure, de pensar, de sentir en un escenari apamat, en el qual vaig poder gaudir d'una intensa visita amb l'autor, grandíssim coneixedor de l'indret. A tots ells agraeixo, no només haver-me detallat l'esdevenir de Peguera, sinó encomanar-me'n la passió.

Vull agrair també a Alfredo González Ruibal i Xurxo Ayán haver-me proporcionat bibliografia que ha estat cabdal per a la conceptualització i al desenvolupament d'aquest treball, però també a la seva recerca i als seus articles, que m'han permès descobrir i començar a endinsar-me en un món apassionant que em resulta completament nou dins l'arqueologia.

Per últim, no voldria acabar sense agrair el seu suport a totes aquelles persones que han estat allà contínuament, en un moment o altre, que han nodrit el treball amb les seves reflexions i aportacions, amb el seu suport i interès constant, o fins i tot arremangant-se i arriscant-se a patir esgarrinxades, caigudes, esgarripades i contratemps de tota mena en endinsar-se a Peguera. A totes elles: Eulàlia, Judith, Xavi, Sergi, Eulàlia, Joel, Puri, Maribel, Anna, David, Jaume, Miguel i un llarg etcètera.

A. Inventari d'estructures documentades

- Nucli de Peguera
 - Cases de pagès (8)
 - Cal Tomasó (núm. catàleg POUM 84)
 - Cal Gran i Les Clotes (núm. catàleg POUM 87 i 85)
 - Cal Penjorell (núm. catàleg POUM 88)
 - Cal Parta (núm. catàleg POUM 91)
 - Cal Pons (núm. catàleg POUM 90)
 - Cal Taiut / Cal Teiut (núm. catàleg POUM 89)
 - Cal Jan (núm. catàleg POUM 93)
 - Cal Pau (núm. catàleg POUM 92)
 - Altres
 - Església de Sant Miquel i la Rectoria (núm. catàleg POUM 86)
- Àmbit de la vall de Peguera
 - Cases de pagès (18)
 - Cal Ros (núm. catàleg POUM 66)
 - Els Graus (núm. catàleg POUM 67)
 - Cal Mamarruques (núm. catàleg POUM 68)
 - Els Cogolers / Els Cugulés (núm. catàleg POUM 71)
 - Cal Pubill (núm. catàleg POUM 72)
 - Cal Gafarró (núm. catàleg POUM 73)
 - Cal Manuel (núm. catàleg POUM 74)
 - Cal Carlí (núm. catàleg POUM 75)
 - Cal Miquel (núm. catàleg POUM 76)
 - El Molí (núm. catàleg POUM 77)
 - Cal Diana (núm. catàleg POUM 78)
 - Cal Coix (núm. catàleg POUM 79)
 - Cal Gordo (núm. catàleg POUM 80)
 - Cal Sec (núm. catàleg POUM 81)
 - Cal Perón (núm. catàleg POUM 82)
 - Cal Broquetes (núm. catàleg POUM 83)
 - Cal Bepu / Cal Bepus (núm. catàleg POUM 94)
 - Ca l'Agutzil (núm. catàleg POUM 95)

- Edificis plurifamiliars de treballadors (4)
 - Els Pisos Bloc A (núm. catàleg POUM 69)
 - Els Pisos Bloc B (núm. catàleg POUM 69)
 - Pisos de la Colònia de la Vall / Cases del Moreta 1
 - Pisos de la Colònia de la Vall / Cases del Moreta 2
- Cases modernes (2)
 - Casa Wagner / Xalet de La Cantina (núm. catàleg POUM 69)
 - Torre de la Colònia de la Vall (Cal Moreta)
- Altres
 - La Teuleria
 - Forn de Ciment

B. Inventari de mines (Soler i Oriola 1993)

Mina o ventilació del Rialp (núm. 19)

Mina Margarita 1^a (núm. 20)

Mina Margarita 2^a (núm. 21)

Mina Realidad o del Graell (núm. 22)

Mina Homero (núm. 23)

Mina de sota el Molí (núm. 24)

Mina a la rasa entre Cal Manuel i Cal Coix (núm. 25)

Mina Pepita (núm. 26)

Mina Porvenir o Eureka (núm. 27)

Mina de la Vall de Peguera (núm. 28)

Mina del Moreta o Antònia (núm. 29)

Mina del Gorg de l'Olla (núm. 30)

Mina del Mensu o l'Emília (núm. 31)

Mina de davant de la Casa Salomó (núm. 32)

Mina de l'oncle Teiut (núm. 33)

Mina del Moreno (núm. 34)

Mina del Grau (núm. 35)

Mina del Sistach (núm. 36)

C. Fotografies

Ortofotos i fotografies aèries

Fig.C 1: Ortofoto de l'any 1956 on es pot observar encara la important desforestació. Font: ICC

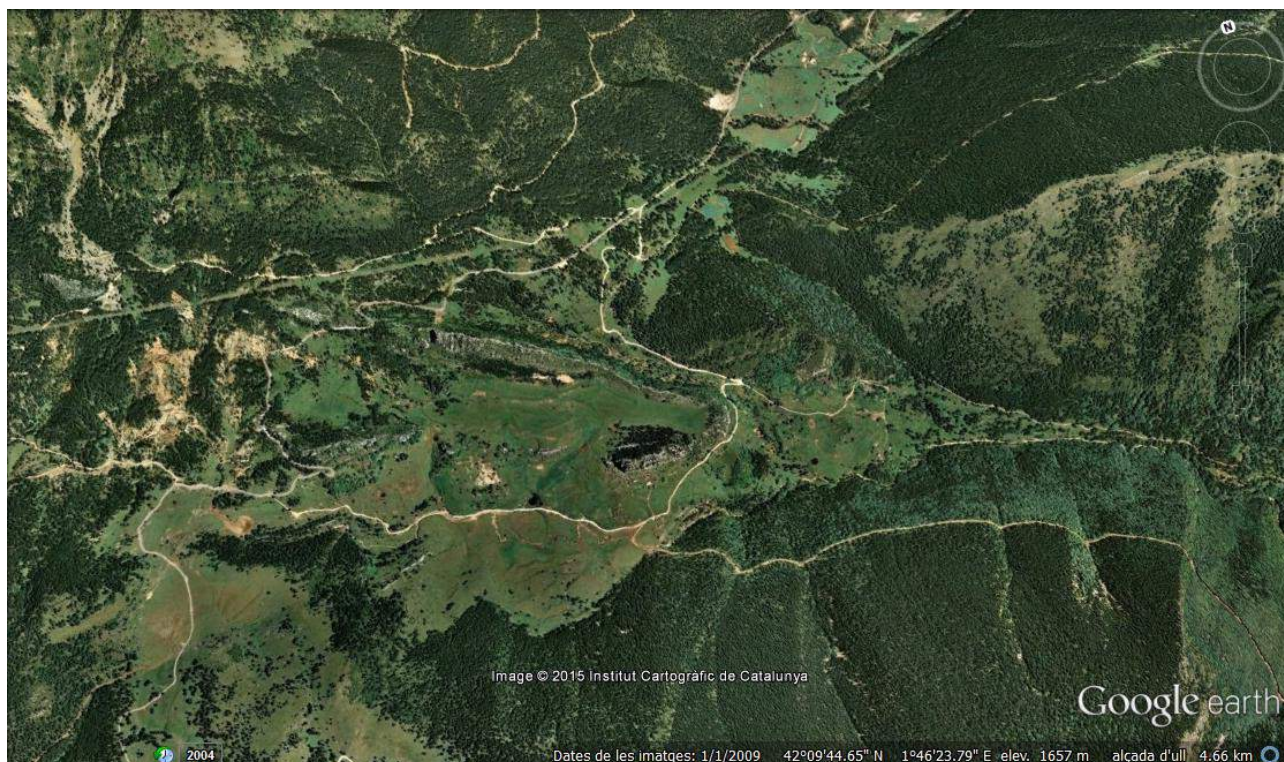

Fig.C 2: Ortofoto de l'any 2004 on ja s'observa l'avançament del bosc. Font: Google Earth

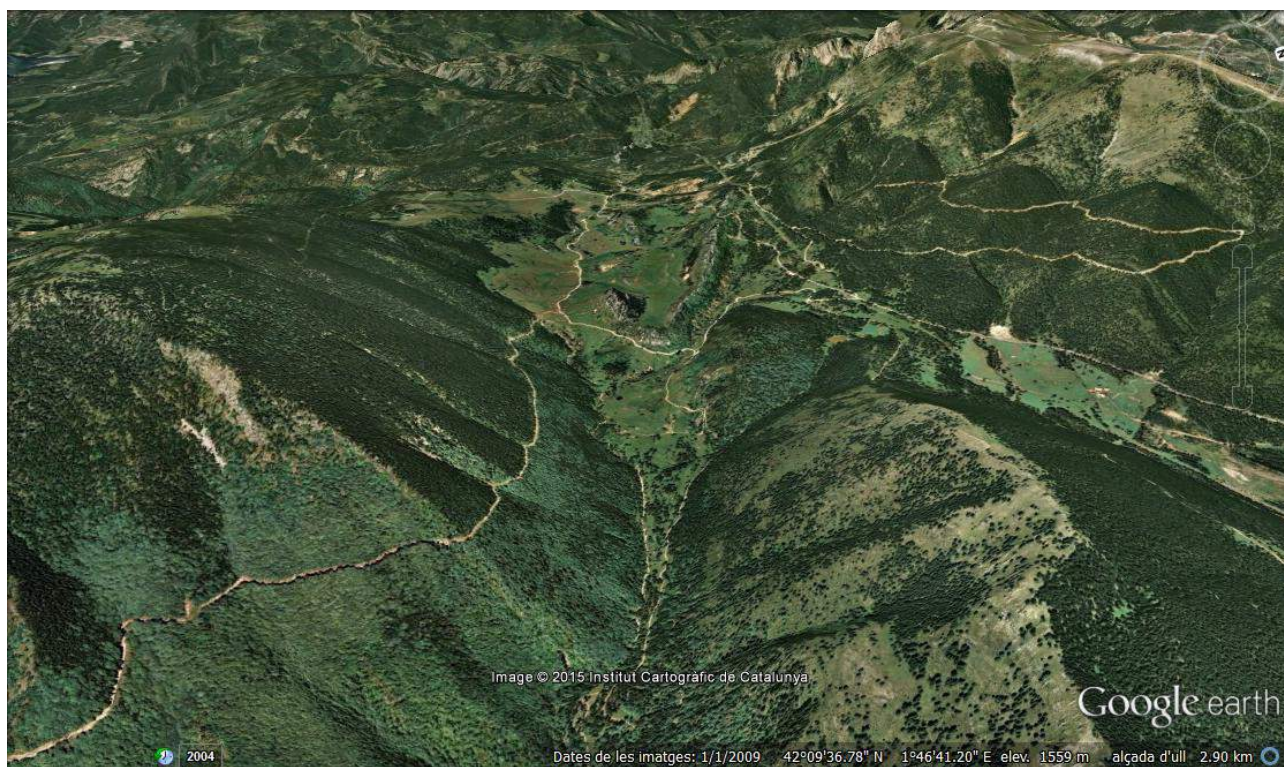

Fig.C 3: Vista aèria de la Vall de Peguera. Font: Google Earth

Fig.C 4: Vista aèria del nucli abandonat de Peguera. Font: Google Earth

Paisatge de Peguera

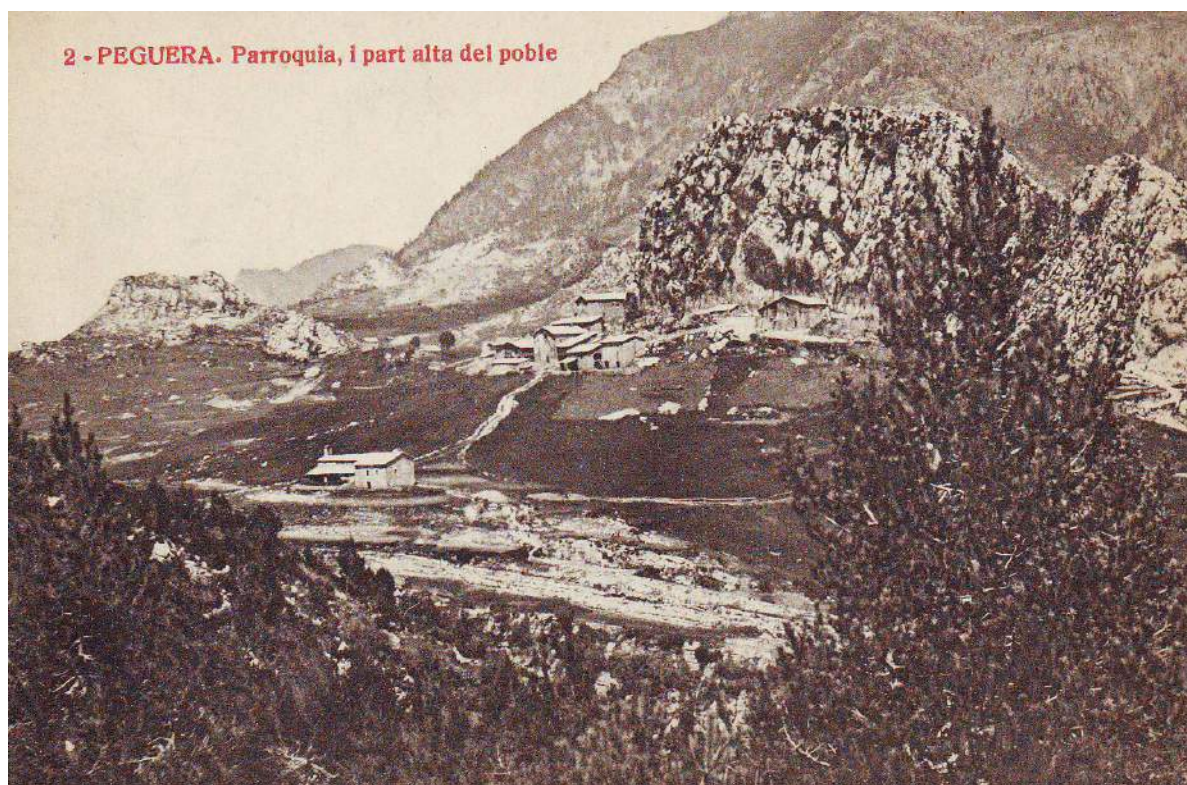

Fig.C 5: Fotografia antiga amb vista del nucli de Peguera. Font: Ramon Soler

Fig.C 6: Fotografia antiga de vista del nucli de Peguera des de l'oest. Font: Ramon Soler

Fig.C 7: Fotografia antiga vista de la cantina i el roc de Peguera des de la vall. Font: Ramon Soler

Fig.C 8: Vista actual del nucli de Peguera des de l'Església. Font: pròpia

Fig.C 9: Vista actual de la vall de Peguera des del nucli del poble. Font: pròpia

Fig.C 10: Vista actual dels prats situats a l'oest del nucli de Peguera. Font: pròpia

Cases de pagès

Fig.C 11: Porta d'entrada amb arc de pedra de Cal Sec. Font: pròpia

Fig.C 12: Façana principal de Cal Mamarruques, amb porta de maó. Font: Pròpia

Fig.C 13: Façana principal de Cal Broquetes amb dintell de fusta. Font: pròpia

Fig.C 14: Façana principal de Cal Perón. Font: pròpia

Fig.C 15: Façana de Cal Penjorell. Font: pròpia

Fig.C 16: Vista des del camí d'accés de Cal Gran i la seva quadra (Les Clotes). Font: pròpia

Cal Gran

Fig.C 17: Façana principal de Cal Gran. Font: pròpia

Fig.C 18: Façana lateral est de Cal Gran. Font: pròpia

Fig.C 19: Façana lateral oest de Cal Gran. Font: pròpia

Fig.C 21: Rebedor de Cal Gran. Font: pròpia

Fig.C 20: Escales i traster de Cal Gran. Font: pròpia

Edificis plurifamiliars de treballadors

Fig.C 22: Edifici plurifamiliar documentat a la Colònia de la Vall. Font: pròpia

Bloc A Els Pisos

Fig.C 23: Fotografia antiga amb el Bloc A d'Els Pisos, ja abandonat, al fons. Font: Ramon Soler

Fig.C 24: Vista general del Bloc A, a destacar la important cobertura vegetal. Font: pròpia

Fig.C 25: Possibles arrencaments de sostre en volta al Pisos (Bloc A a les fotografies superiors i Bloc B a les inferiors). font: pròpia

Fig.C 26: Possibles portes tapiades del Bloc A d'Els Pisos (d'est a oest). Font: pròpia

Cases modernes

Fig.C 27: Fotografia antiga de la Colònia de la Vall: a baix a l'esquerra, la Torre de la Vall o Torre Moreta; a dalt a la dreta un dels edificis plurifamiliars. Font: Ramon Soler

Casa Wagner (fotos antigues, foto jardineres, fotos)

Fig.C 28: Fotografia de l'any 1961, durant les colònies d'estiu, davant l'entrada de la casa Wagner (noti's que es recolzen a la jardineres, ja en desús). Font: Ramon Soler

Fig.C 29: Fotografia antiga de la Cantina, al fons a l'esquerra s'aprecia la Casa Wagner. Font: Ramon Soler

Fig.C 31: Fotografia de la Casa Wagner prèvia a la degradació. Font: Ramon Soler

Fig.C 30: Jardinera de la Casa Wagner. Font: pròpia

Fig.C 32: Estat actual de la façana principal de la Casa Wagner. Font: pròpia

Fig.C 33: Balconet de la façana lateral de la Casa Wagner. Font: pròpia

Fig.C 34: Jardinera de la Casa Wagner. Font: pròpia

Altres

Fig.C 35: Edifici plurifamiliar de la colònia de Cercs amb accés en un nivell superior a les vivendes. Font: pròpia

Fig.C 37: Casa Peguera. Font: pròpia

Fig.C 36: Fotografia antiga d'uns excursionistes a l'arc d'entrada a les propietats de la família Arumí. Font: Ramon Soler

Fig.C 38: Visita a Peguera amb Ramon Soler, fotografia a l'arc d'entrada a les propietats. Font: pròpia

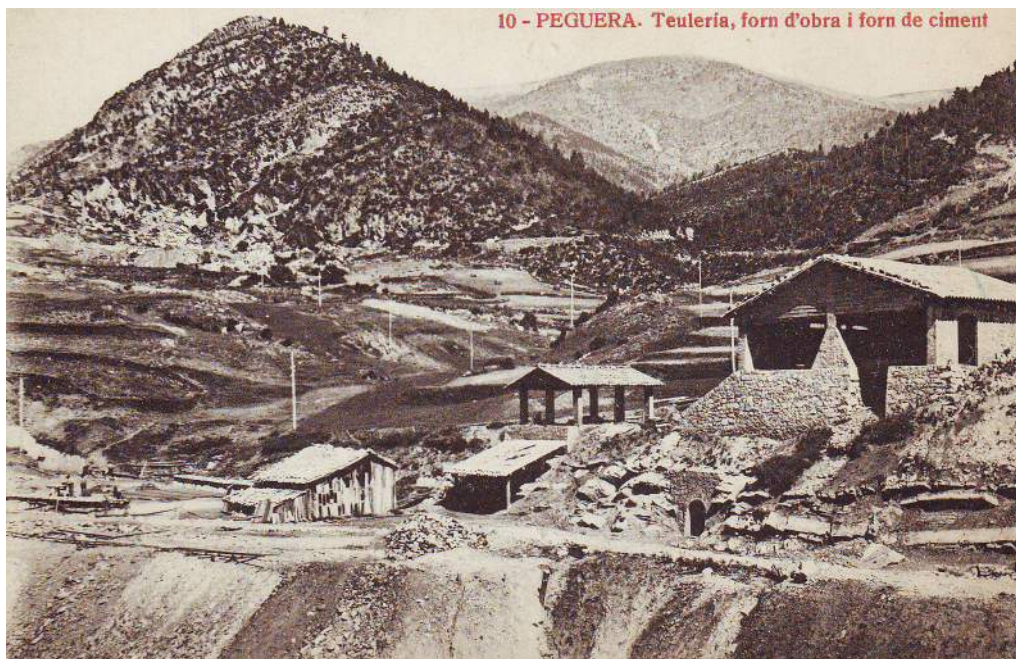

Fig.C 39: Fotografia antiga de la teuleria i els forns de Peguera. Font: Ramon Soler

Fig.C 40: Fotografia antiga de la població de Peguera durant alguna festivitat. Font: Ramon Soler

Fig.C 41: Forats dels Trumfos (dipòsits de patates) a l'oest del Roc de Peguera. Font: pròpia

D. Figures

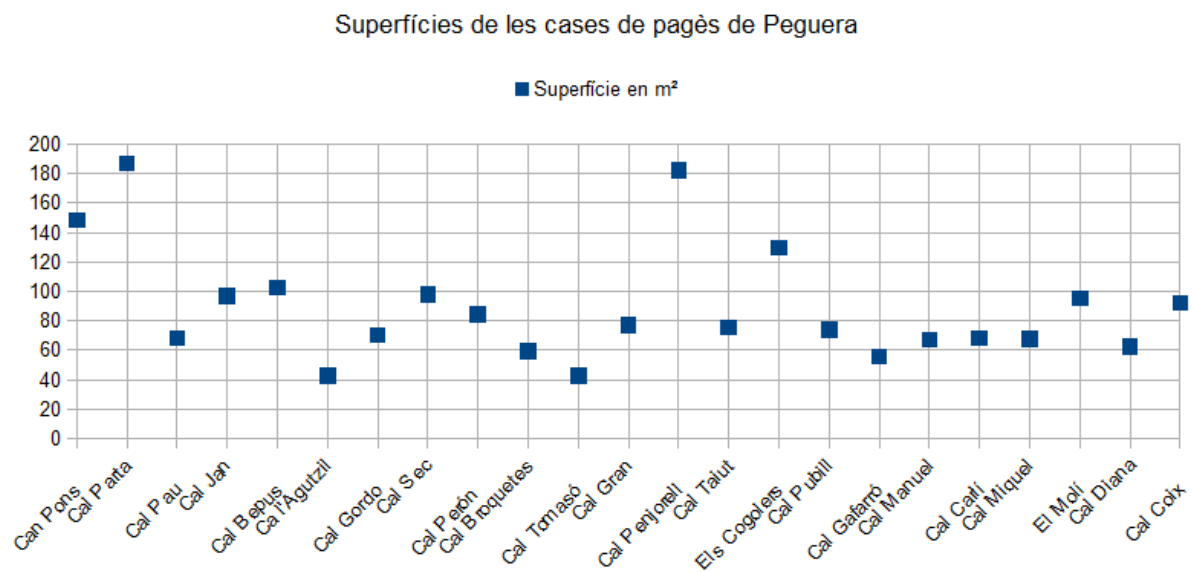

Fig.D 1 Gràfica de les superfícies de les cases de pagès de Peguera

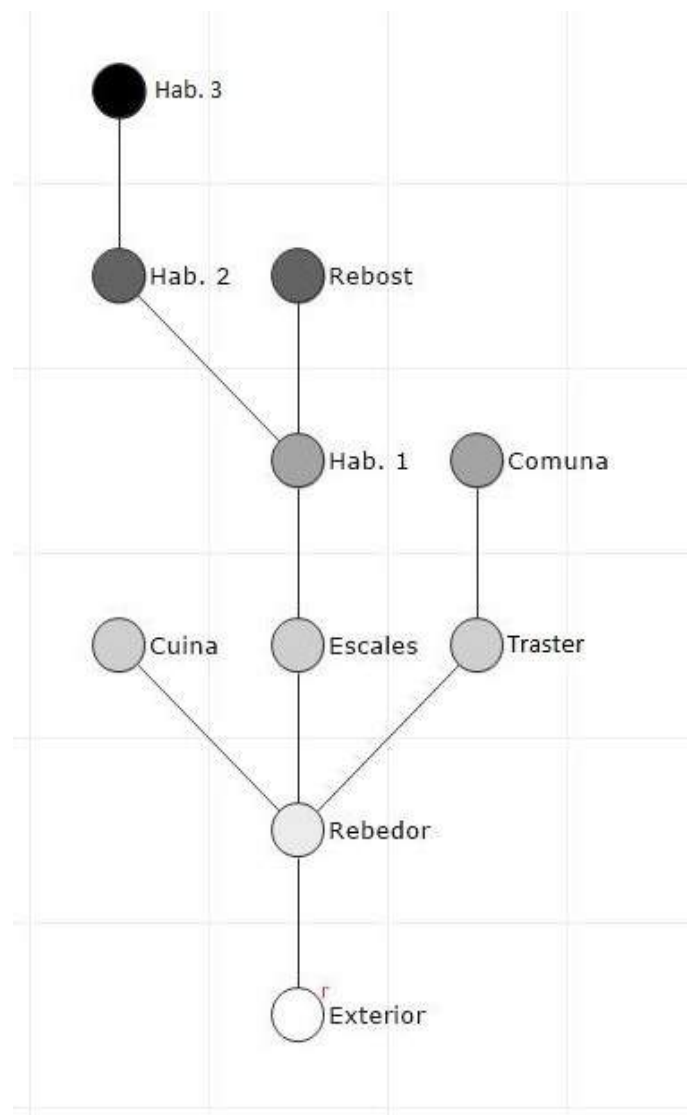

Fig.D 2: Diagrama de permeabilitat de Cal Gran

E. Plànols

Plànols de situació

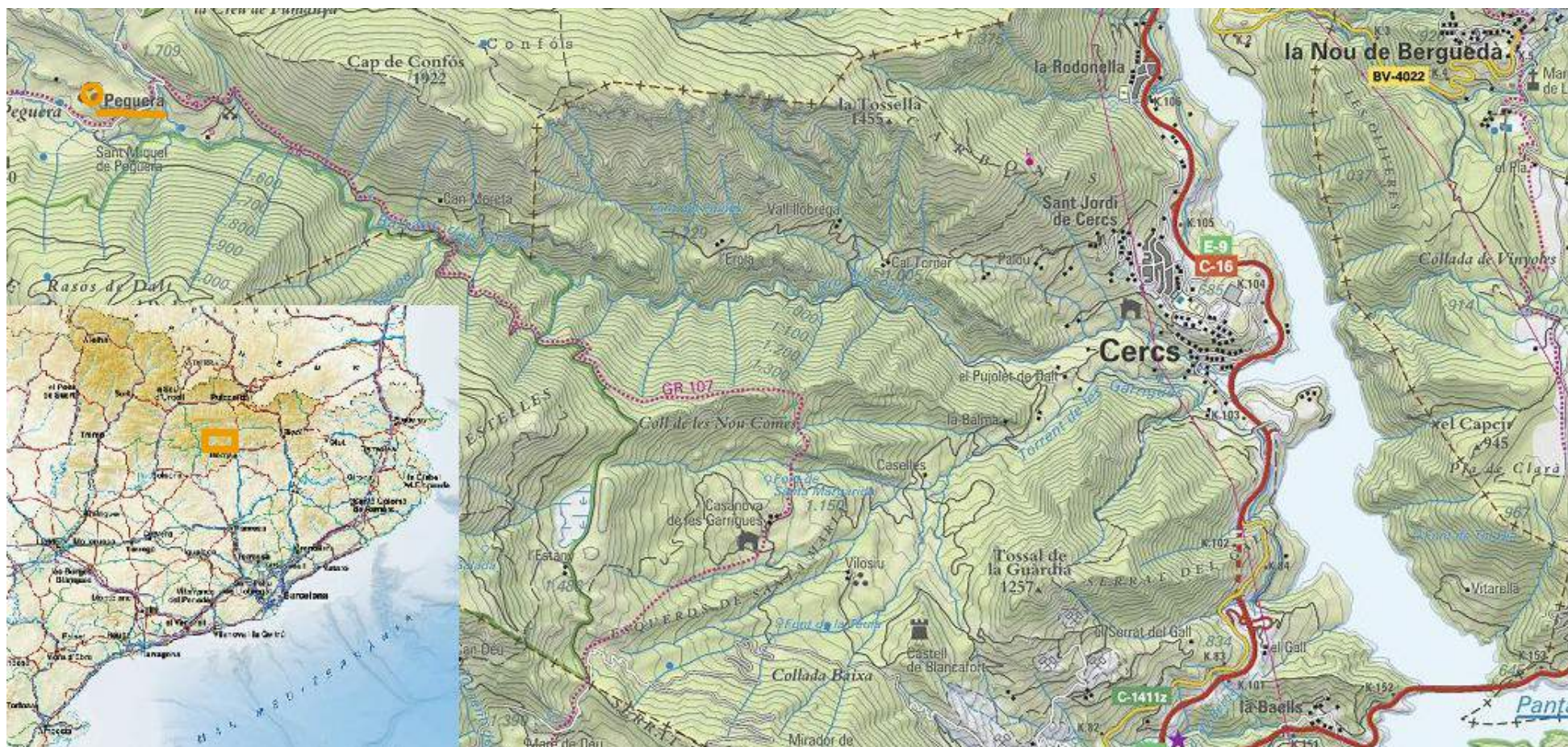
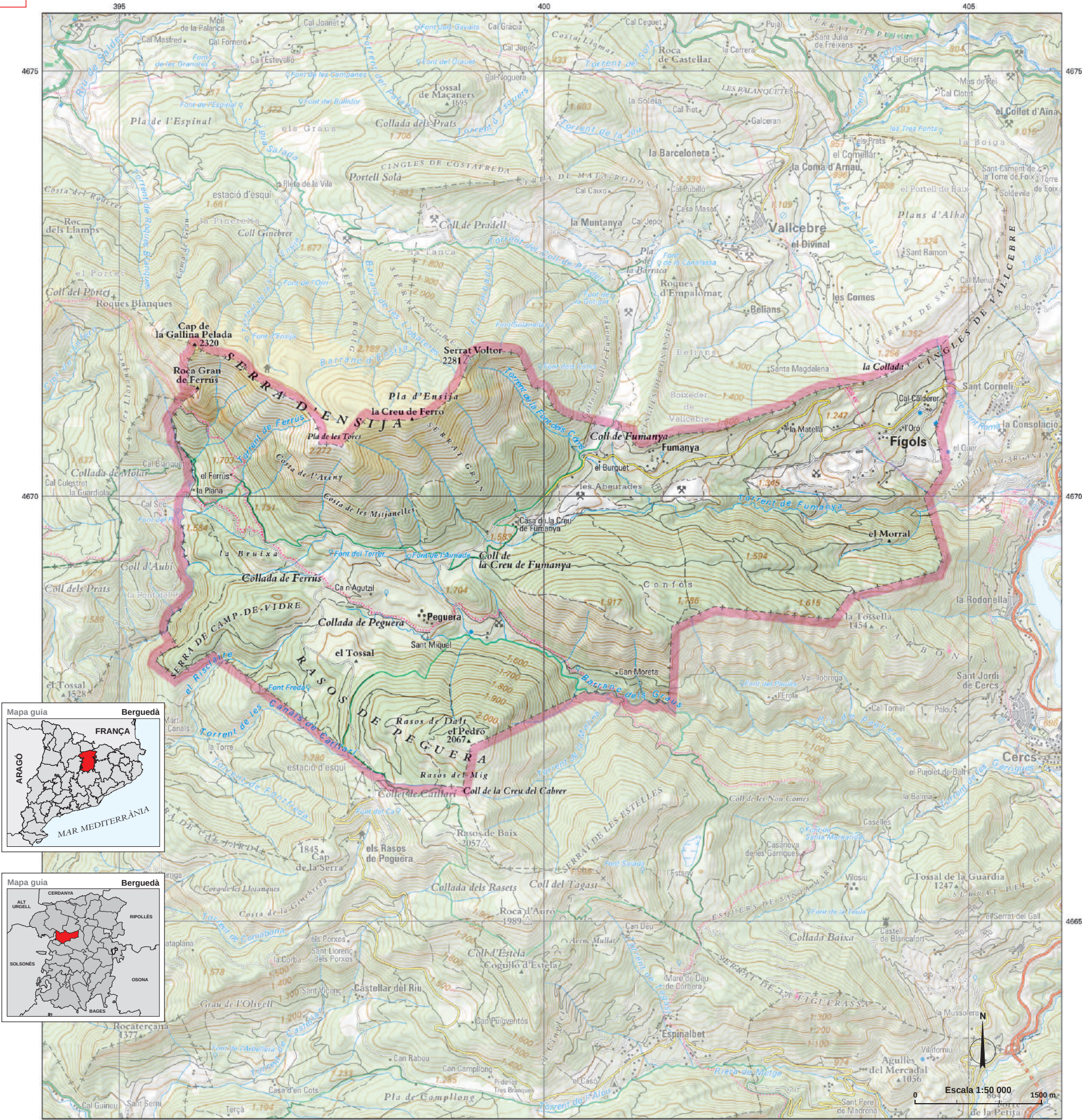

Fig.E 1: Plànol de situació de Peguera (marcada en groc)

4" (% 'fiyuls

' % (.& ' - #5 ' -# Fíguls)+(% & ' -)+(/3 #&#'. -#. 7!#". + ,8

Cap municipal: Figols
Superfície (km²): 29,30
Altitud (m): 1154
Població (2007): 49
Codi de municipi: 080804
Coordenades UTM cap mun. (x,y): 404030, 4670732

Entitats de població	&) /# + , + serra	+6 (" + cim	" . + (%% orogr.
.& '1 fu'mapa nucli	(%% % orogr.	+ !(- hidr.	" . + +.(, serra
" . + pa'yerà nucli	('15 , indr.	.& '1 (%% orogr.	% ' % edif.
	+ . ++(cim	%%#%') % cim	' - #*. % edif. hist.
Altres topònims	+ . . & '1 % edif.	+ ' ++- serra	+++ !(- % hidr.
" . -2 # % indr.	+ . . & '1 (%% % orogr.	- %%% edif.	(,) % , orogr.
#& '1 (- %hidr.	+ . % ++ (%% % orogr.	#" + , (%orogr.	(,) %cim
+ '1 (- %orogr.	%+ , (, orogr.	#- \$ ' % (, % orogr.	%% + #"% , orogr.
+ #0 % orogr.	' , # \$) % 8 orogr.	(+ % ' edif.	(%(- , ++ cim
+ " . - %edif.	' , # \$, ++ 8 serra	(+ % %cim	
% + + % edif.	+ #6, (%% orogr.	-5 %dif.	
	+ #6, %edif.	+5 %cim	

Plànols antics

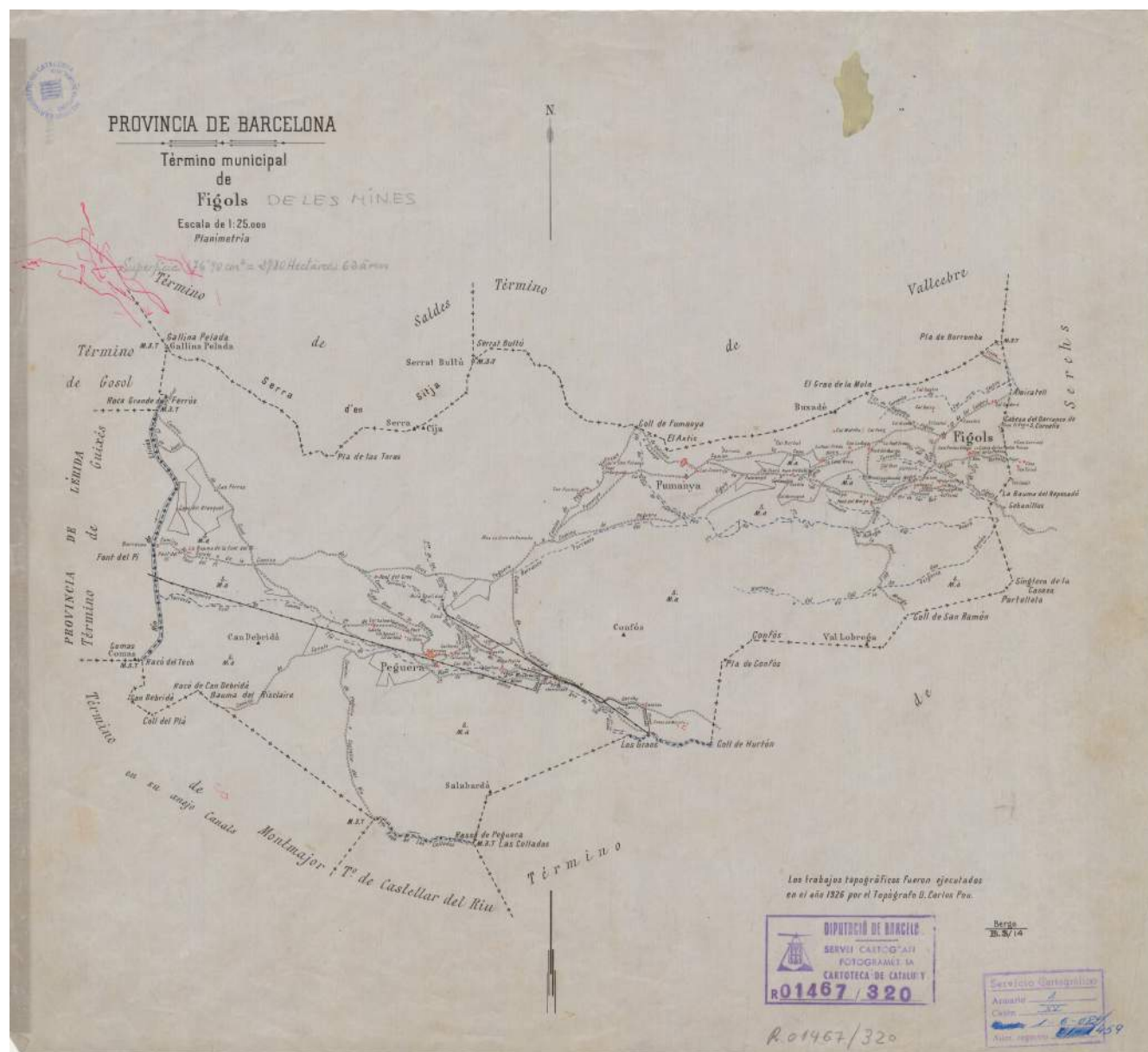

Fig.E 2: Plànol de Figols de l'any 1926. Font: ICC

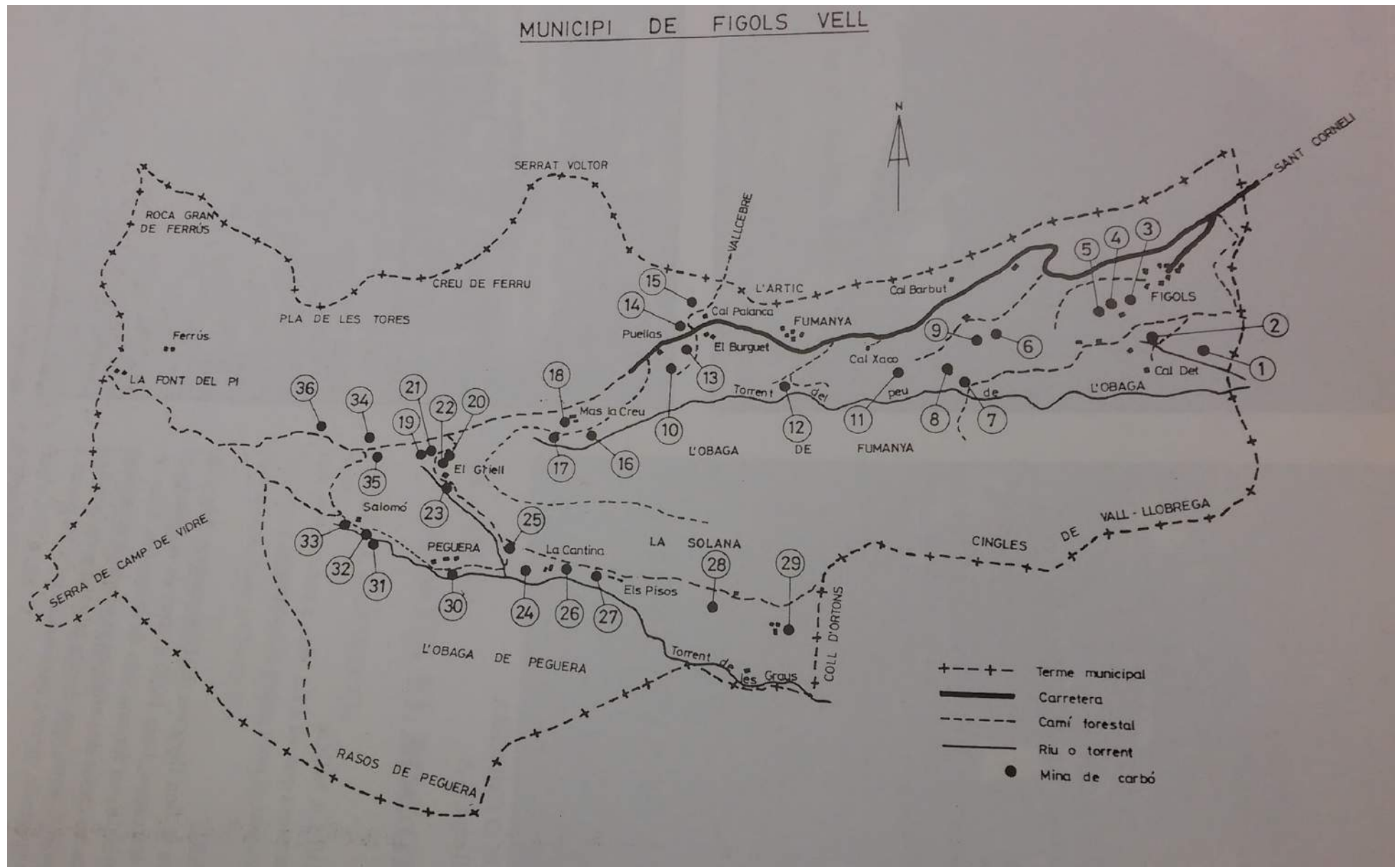

Fig.E 3: Plànol de les mines de Figols. Font: Ramon Soler

Plànol de tipus d'habitatges de Peguera

Itemref	Quantity	Title/Name, designation, material, dimension etc			Article No./Reference	
Designed by Laia Gallego Vila	Checked by	Approved by - date	File name Fig. E	Date 05/06/15	Scale 1:1	
Plànol de tipus d'habitatge				Peguera		
				(El Berguedà)	Edition 0	Sheet 1/1

Plantes de Cases de Pagès

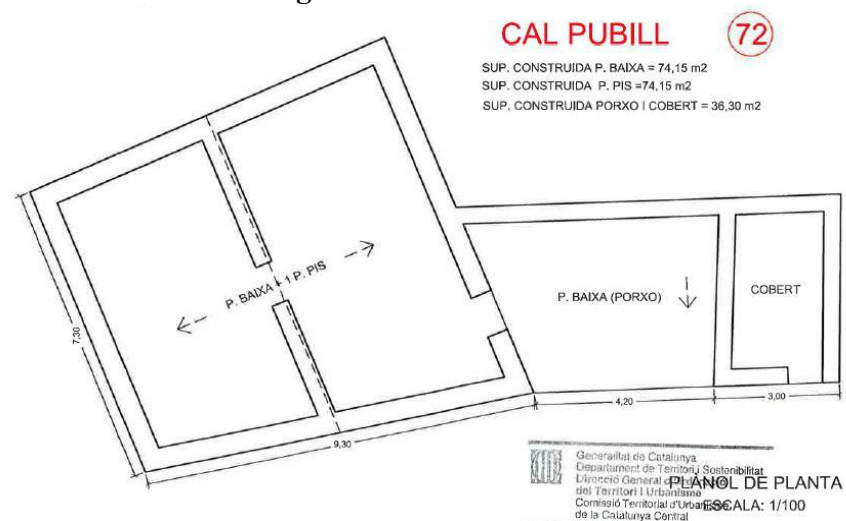

Fig.E 5: Planta de Cal Pubill, on es poden observar els falsos escairats. Font: Pla Especial de Peguera

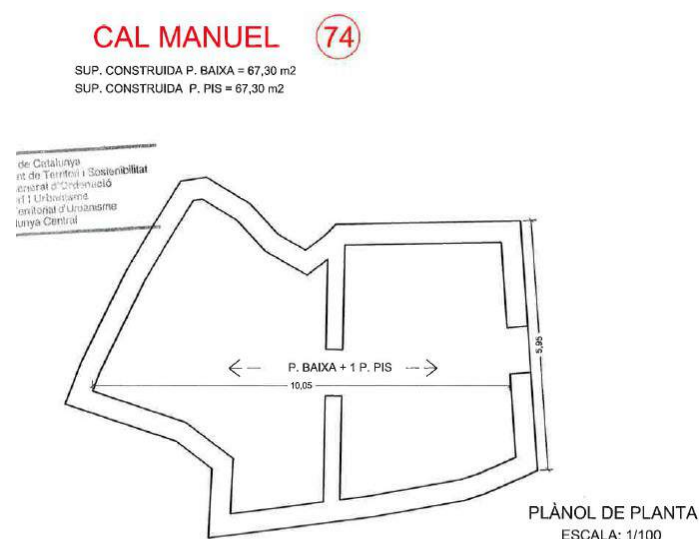

Fig.E 4: Planta de Cal Manuel, on es poden observar els falsos escairats. Font: Pla Especial de Peguera

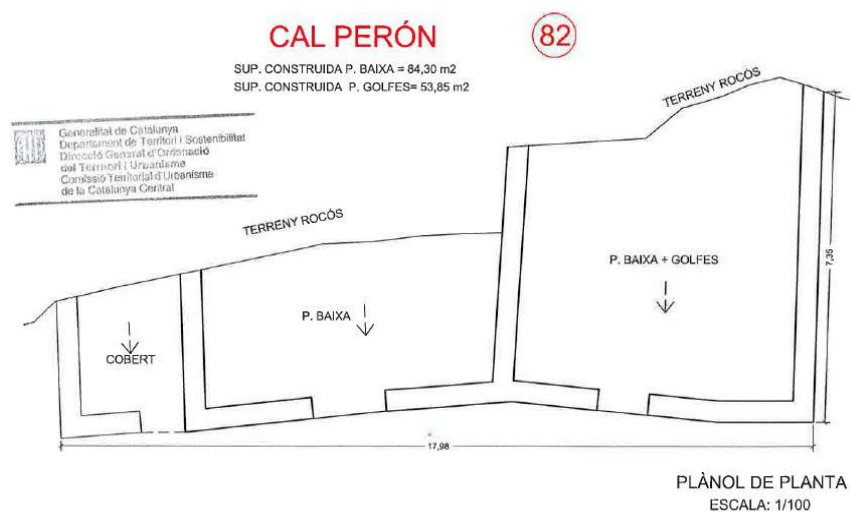

Fig.E 6: Planta de Cal Perón, on es pot observar l'adossament a la roca. Font: Pla Especial de Peguera

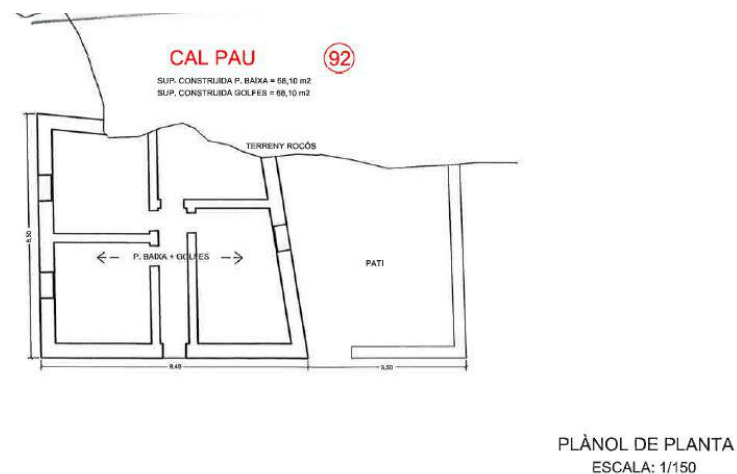
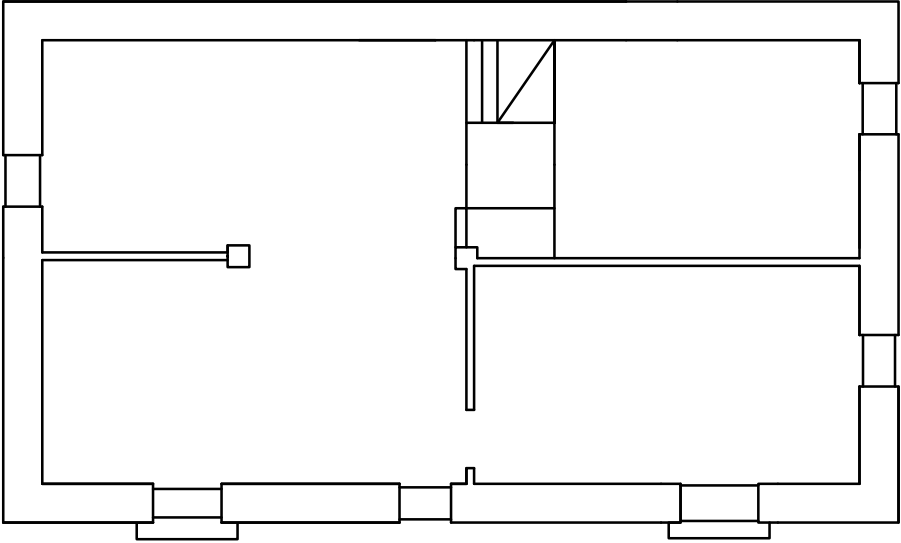
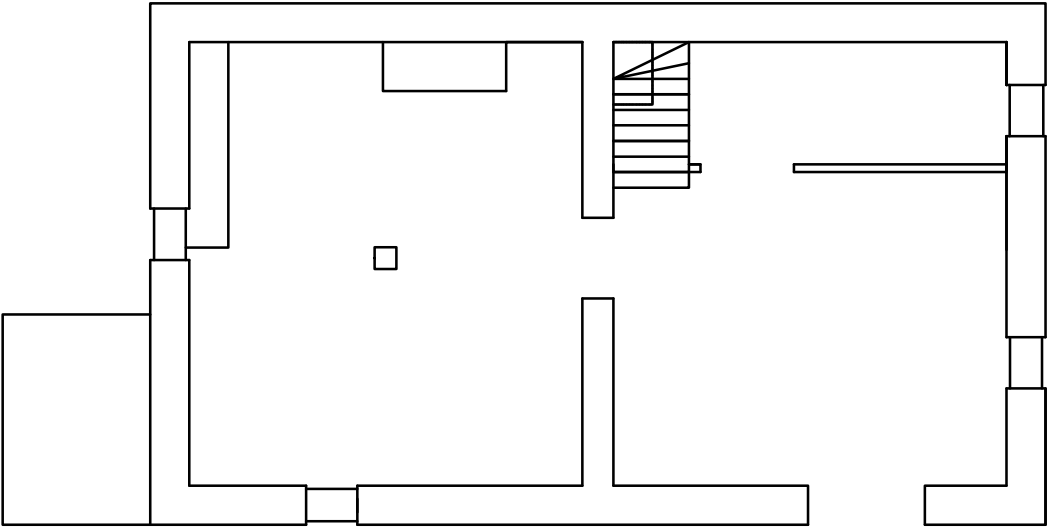

Fig.E 7: Planta de Cal Pau, on es pot observar l'adossament a la roca i el pati posterior. Font: Pla Especial de Peguera

Planta de Cal Gran

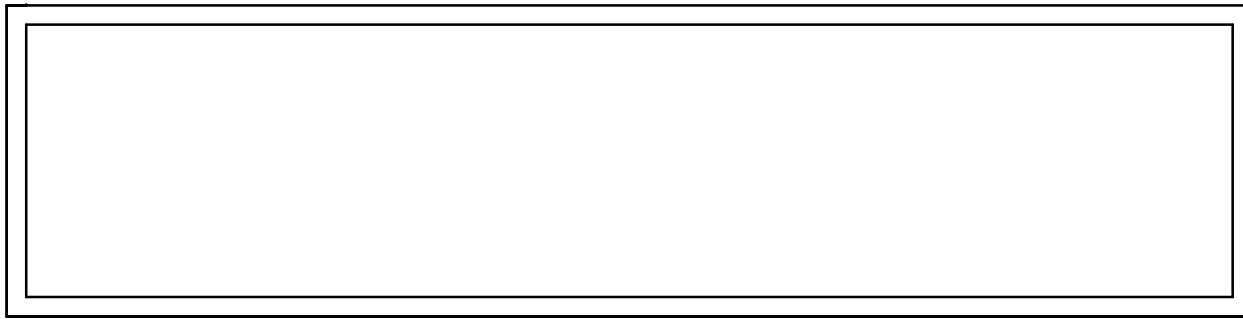
Primer Pis

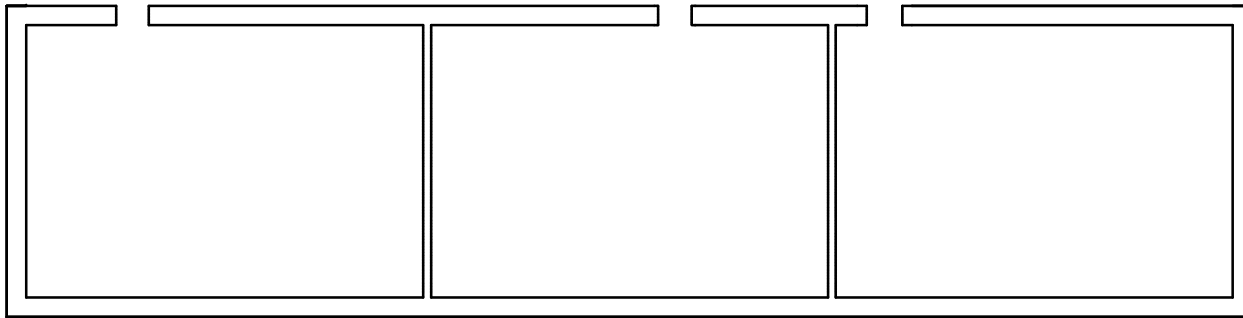
Planta Baixa

Autor Laia Gallego Vila	Description Cal Gran	Scale 1:100
Tutora Queralt Solé		
Treball Final de Grau		

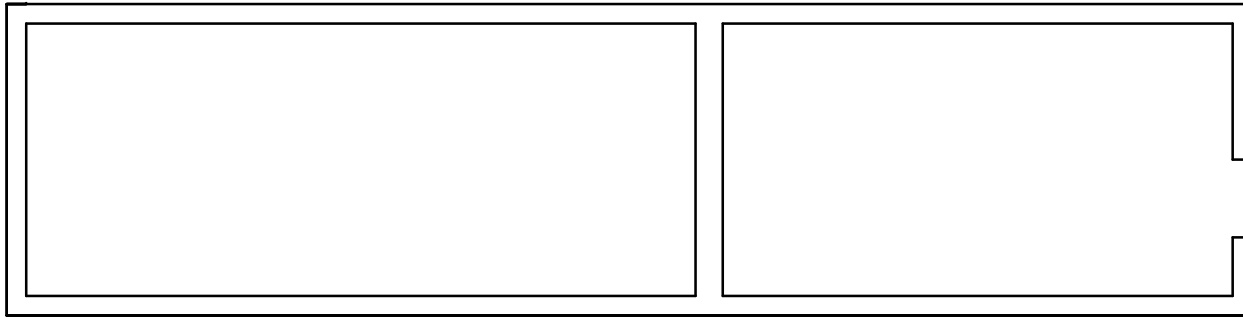
Planta del Bloc A d'Els Pisos

Segon Pis

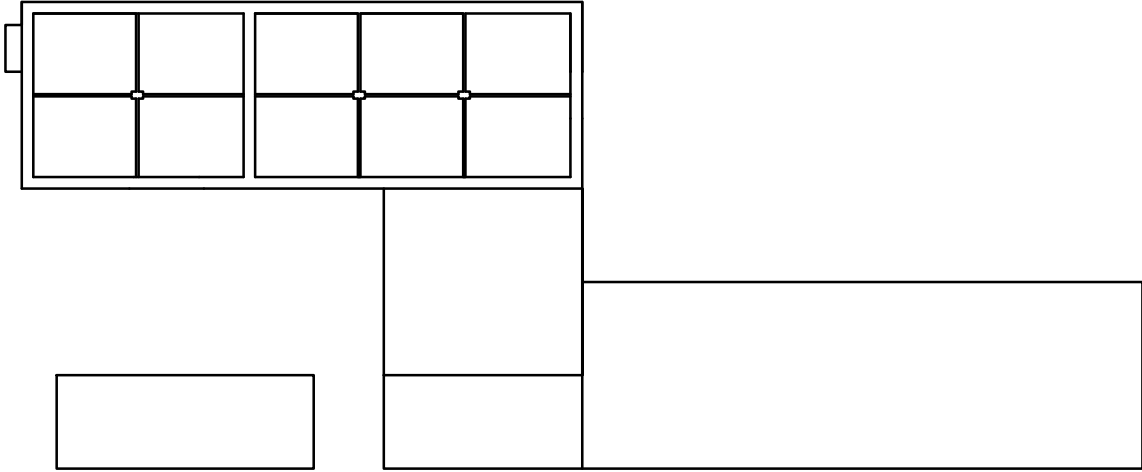
Primer Pis

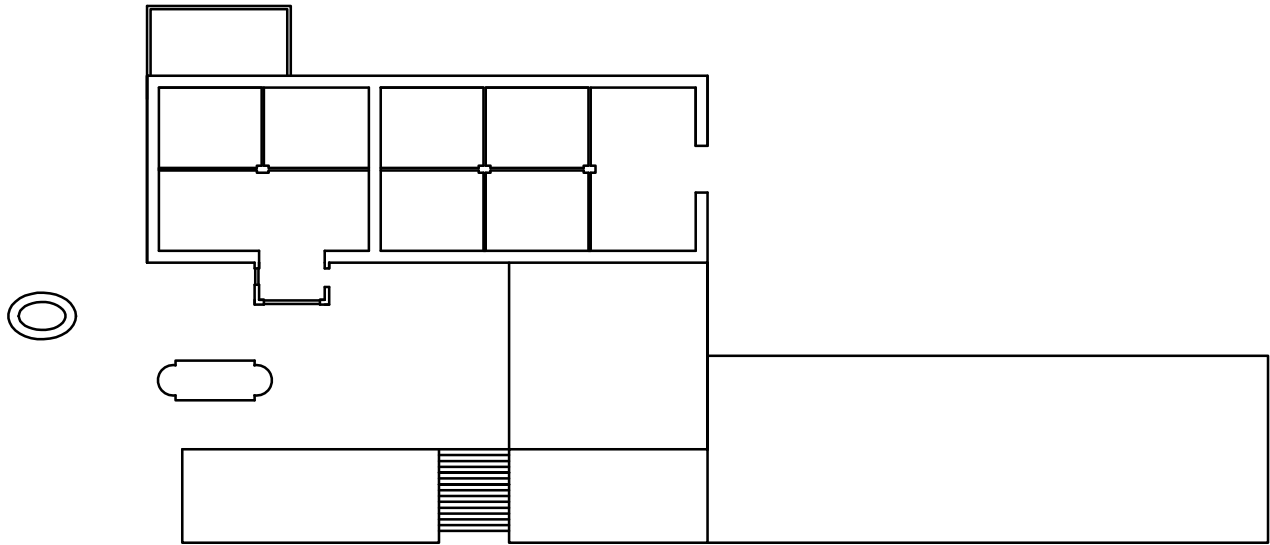
Planta Baixa

Autor: Laia Gallego Vila	Description Bloc A Els Pisos	Scale 1:200
Tutora: Queralt Solé		
Treball de Final de Grau		

Planta de la Casa Wagner

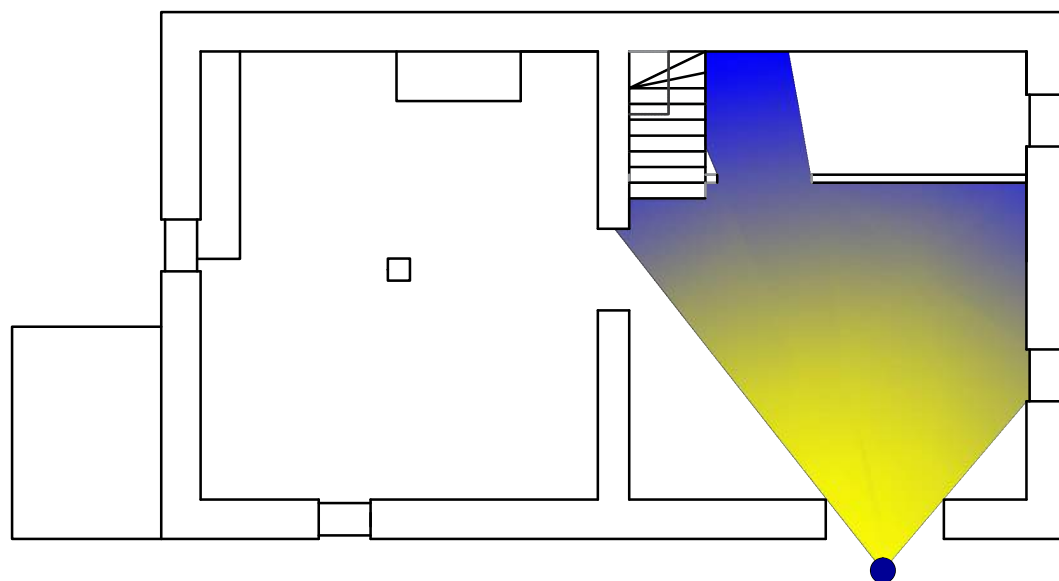
Primer Pis

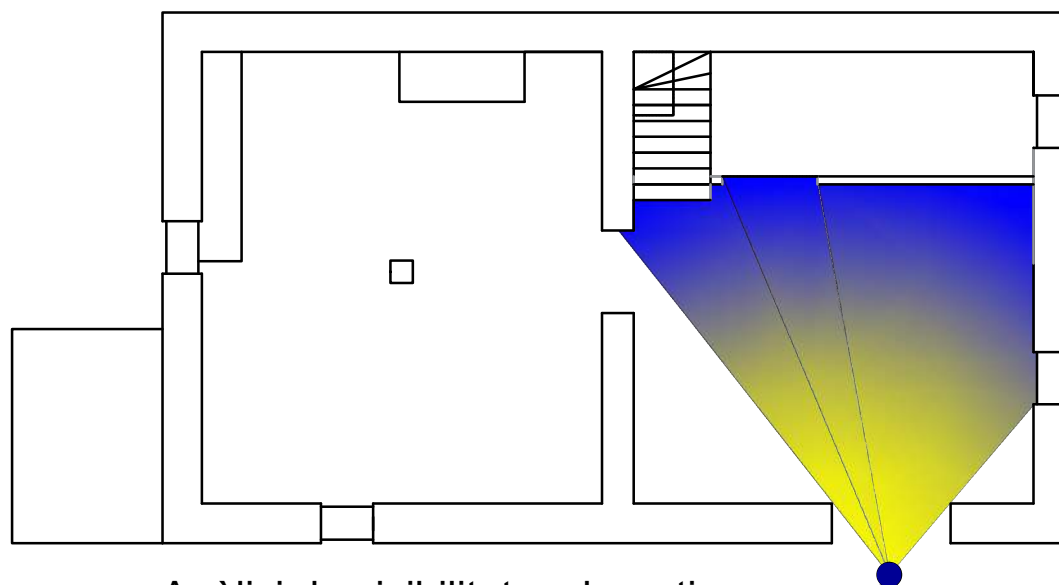
Planta Baixa

Autor Laia Gallego Vila	Description Casa Wagner	Scale 1:100
Tutora Queralt Solé		
Treball Final de Grau		

Anàlisi de visibilitat de Cal Gran

Anàlisi de visibilitat sense cortina

Anàlisi de visibilitat amb cortina

Planta Baixa

Autor Laia Gallego Vila
Tutora Queralt Solé
Treball Final de Grau

Description
Cal Gran

Scale 1:100